

De ondernemingen

Chantal Vancoppenolle, Joachim Derwael en Dirk Luyten

1. Opsporen van bedrijven

Vooraleer de soorten ondernemingen en de bronnen afkomstig van bedrijven te behandelen, vestigen we de aandacht op het bestaan van naslagwerken en zoekmethoden die toelaten een onderneming op het spoor te komen, er beknopte inlichtingen over te verzamelen en/of iets te weten te komen over hun geschiedenis.

1.1. Adresboeken

Adresboeken komen in de 19e eeuw vooral in nationale, provinciale en lokale varianten voor. Andere beperken zich tot een bepaalde sector van handel of industrie. Sommige van deze adresboeken worden gepubliceerd door openbare instellingen, andere door privé-instellingen. Zo stelt het Agentschap voor Buitenlandse Handel op zijn website (www.abh-ace.org/exp/nl/exp.html) een databank ter beschikking met een overzicht van de Belgische en Luxemburgse exporteurs (de rechtsvoorganger van het agentschap, de Belgische Dienst voor Buitenlandse Handel, gaf repertoria van uitvoerders uit) met de vermelding van hun activiteitssector (product- of dienstcodes), hun export- of interesse markten. De vroegere gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen (of hun privaatrechtelijke voorgangers, de provinciale economische raden) publiceerden adreslijsten met betrekking tot het ressort waarin zij werkzaam waren en werkten vanaf 1997 samen aan een bedrijvengids voor heel Vlaanderen. Selectiever zijn de jaarboeken en websites van de Kamers van Koophandel, van professionele organisaties van werkgevers en zelfstandigen en van lokale belangenverenigingen, die meestal uitsluitend de leden opnemen (zie de bijdrage over de werkgeversorganisaties). Meer en meer zijn deze overzichten ook digitaal beschikbaar. Enkele voorbeelden:

ABC voor handel en industrie, België: producten, diensten & bedrijven. ABC pour le commerce et l'industrie, Belgique: produits, services & entreprises. Zellik, 1979- (www.abc-d.be).

Adresboek Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Limburg. Hasselt, 1959-1994.

Limburgse bedrijvengids. Hasselt, 1994.

Repertorium van het Limburgse bedrijfsleven. Hasselt, 1996-2003.

Repertorium van het Limburgse bedrijfsleven. Jaarboek. Hasselt, 1996-2003.

Top 500: Limburg. Hasselt, 1986- (meer info op www.vkwilmburg.be).

- Adresboek van de bedrijven uit de industriële, handels- en dienstensector.* Antwerpen, 1976-1992.
- Top 500 Provincie Antwerpen.* Antwerpen, 1995.
- Bedrijvengids voor de provincie Antwerpen.* Antwerpen, 1996.
- Bedrijven in Vlaams-Brabant. Adresboek.* Vilvoorde, 1980-1993.
- Bedrijvengids Vlaams-Brabant.* Vilvoorde, 1994-2003.
- Lijst van de industriële bedrijven in de provincie Oost-Vlaanderen.* Gent, 1982, 1985.
- Adresboek van de Westvlaamse industrie.* Brugge, 1978.
- Répertoire des entreprises (Hainaut).* Bergen, 1987-.
- Répertoire des entreprises industrielles wallonnes exportatrices.* Namen, 1987-.
- Wegwijzer van Gent.* Gent, 1770-1932.
- Lijst van de industriële bedrijven in de provincie Oost-Vlaanderen.* Gent, 1982.
- Lijst van industriële bedrijven in Oost-Vlaanderen.* Gent, 1985.
- Bedrijvengids Vlaanderen ... : alle industriële bedrijven en zakelijke dienstverlening vanaf 5 werknemers.* Brugge, 1997-2006 (cd-rom).
- Guide industriel de la métropole liégeoise: répertoire des entreprises manufacturières de l'arrondissement de Liège: avec index des produits.* Luik, 1980.
- Biobedrijvengids (Répertoire des entreprises bio).* Berchem, 2006.

Via de website van het Verbond van Belgische Ondernemingen (www.vbo.be) komt men een groot aantal sectoriële werkgeversorganisaties op het spoor, die op hun beurt vaak hun leden vermelden op hun website (www.fedustria.be (textiel en hout), www.febe.be (betonindustrie), ...). Niet alle sectorale organisaties zijn echter aangesloten bij het VBO (bijvoorbeeld de Unie van de Belgische Brouwers: www.beerparadise.be). Daarnaast bestaan er ook vele lokale belangenverenigingen waarvan de leden terug te vinden zijn op de website: O'de Flander (jeneverproducenten in Oost-Vlaanderen: www.odeflander.be), Voeding Meetjesland (voedingsproducenten in het Meetjesland: www.meetjesland.be/voeding/index.htm), APZI (bedrijven in de haven van Zeebrugge: www.apzi.be), Vereniging voor Expeditie, Logistiek en Goederenbelangen van Antwerpen (www.expan-vea.be), ...

Het is onbegonnen werk hier een overzicht te geven van alle mogelijke adresboeken of websites. Wat de negentiende eeuw betreft, verwijzen we naar twee bibliografieën waarin adresboeken, almanakken en dergelijke per plaats van uitgave chronologisch opgesomd worden:

- WARZEE (A.). *Recherches bibliographiques sur les almanachs belges.* Brussel, 1852.
- ZECH-DUBIEZ (G.). *Les almanaches belges. Etude bibliographique.* Braine-le-Comte, 1902-1904.

Het tweede werk, dat een aanvulling vormt op het eerste, is geannoteerd.

Vandaag vormt de *Gouden Gids* het meest uitvoerige adresboek voor het opsporen van ondernemingen. Deze gids kan worden geraadpleegd via www.goudengids.be. Analoge zoekinstrumenten zijn de *Compuguide-Business guide* (www.compuguide.be), *BSearch* (www.bedrijvengids.be), ...

Eén van de langstlopende en belangrijkste adresboeken is:

Almanach (Annuaire) du commerce et de l'industrie de Belgique. Brussel, 1851-1971.

Zie hierover:

GOBIJN (R.). De "Almanach" en de "Annuaire du commerce et de l'industrie de Belgique". Hun betekenis voor het sociaal-economisch onderzoek van het platteland en de kleine steden in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het geval Tielt, in *TVSG*, 1983, p. 49-59.

Sommige adresboeken bevatten slechts een zeer beperkt aantal inlichtingen. Andere verschaffen min of meer uitgebreide informatie aangaande de structuur, het beheer, de financiën, de activiteiten, ... van ondernemingen. Enkele voorbeelden:

Le Recueil Financier. Annuaire des valeurs cotées aux bourses de Belgique. Brussel, 1893-1975.

Memento der effecten met veranderlijk inkomen genoteerd op de Belgische beurzen.

Memento des valeurs à revenu variable cotées aux bourses belges. Brussel, 1943-.
De grootste maatschappijen in België. Les principales sociétés en Belgique. Brussel, 1970-1976.

De belangrijkste bedrijven in België en Luxemburg. Les principales sociétés en Belgique et au Luxembourg. Brussel, 1977-1984.

Dun's. De voornaamste ondernemingen in België en Luxemburg. Les principales entreprises de Belgique et du Luxembourg. Brussel, 1985-1992.

d&b. De belangrijkste ondernemingen in België en Groot-Hertogdom Luxemburg. Les principales entreprises de Belgique et du Grand-Duché de Luxembourg. Brussel, 1993-.

Kompass: informatienetwerk over het bedrijfsleven in België. Kompass: répertoire général de l'économie de la Belgique. Brussel, 1961- (www.kompass.com/guide/L_1_I_nl_Z_BE).

We vermelden ook de *Top 30.000*, die door het weekblad *Trends* wordt gepubliceerd. In 1978 en 1979 werden de lijsten van de toenmalige *Top 2000* en *Top 3000* in het tijdschrift geplaatst. Sinds 1980 vormt dit een afzonderlijke publicatie waarin aanvankelijk 3000 bedrijven werden opgenomen. In 1990 verscheen een *Trends Top 20.000*, in 1991 een *Trends 25.000* en vanaf 1992 verschijnt een *Trends Top 30.000* die vanaf 1995 met een cd-rom wordt aangeboden. In 2008 verschijnt de *Trends Top 30.000* nog steeds in boekvorm en de *Trends Top 100.000* kan geconsulteerd worden op cd-rom en op internet (www.top100000.be). Men kan bedrijven in de *Trends Top 100.000* terugvinden via onder andere de firmanaam, de sector, een trefwoord, het ondernemingsnummer, ... Inmiddels zijn er ook *Trends Top sectorboeken* voorhanden voor de bouw en financiële sector.

Tot slot vestigen we ook nog de aandacht op een databank aangelegd door CRISP (www.crisp.be). Deze databank geeft informatie over het aandeelhouderchap van de Waalse ondernemingen en bevat op dit ogenblik meer dan 32.000 ondernemingen, behorend tot meer dan 1400 ondernemingsgroepen.

1.2. *Kruispuntbank voor Ondernemingen*

De *Kruispuntbank voor Ondernemingen* (KBO) kan eveneens helpen om (verdwenen) bedrijven op het spoor te komen. De KBO, <http://kbo-bce-ps.mineco.fgov.be/>, de opvolger van het Handelsregister sinds 1 juli 2003, hangt af van de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie. Met de toepassing “public search” kan men gegevens opzoeken over ondernemingen die hun activiteiten uitoefenen als “onderneming natuurlijk persoon” (ambachtslui, handelaars, personen onderworpen aan BTW en de werkgevers ingeschreven bij RSZ) of als “onderneming rechtspersoon” (de ondernemingen waarvoor een verplichting tot inschrijving in KBO bestaat, maar die geen onderneming natuurlijk persoon zijn, met name ondernemingen die de vorm van een vennootschap of vereniging aannemen, zoals BVBA, NV, VZW, ...). Op de website staat dat men enkel actieve ondernemingen toont, maar de ervaring leert dat er ook een groot aantal failliete of stopgezette ondernemingen terug te vinden zijn (via de link naar het *Belgisch Staatsblad* kan men bijkomende informatie over de onderneming terugvinden die daar gepubliceerd werd).

1.3. *Bibliografie*

1.3.1. *Bedrijfsgeschiedenissen*

1.3.1.1. Geleghheidsuitgaven

Tal van titels kunnen teruggevonden worden in:

DEVOLDER (C.). Literatuur: van context naar bedrijf, in VANCOPPENOLLE (C.), ed. *Een succesvolle onderneming. Handleiding voor het schrijven van een bedrijfs-geschiedenis*. Brussel, 2005, p. 295-351.

De wetenschappelijke kwaliteit van geleghheidsuitgaven en bedrijfs-geschiedenissen is echter zeer wisselend. Ze worden onder andere opgesteld door (gepensioneerde) werknemers of door academici die (al dan niet) betaald worden door bedrijven naar aanleiding van een jubileum. Enkele recente voorbeelden:

Opgesteld door (gepensioneerde) werknemers:

CALLEWIER (R.). *De Witte Lietaer. Kroniek van een Zuid-West-Vlaams Textielbedrijf*. Lauwe, 1998.

COLLET (E.), ed. *Delhaize “De Leeuw”, kruideniers sinds 1876*. Brussel, 2003.

ROBBEN (D.), STROOBANT (M.). *Tot de laatste lucifer. Geschiedenis van de lucifers-nijverheid in de Denderstreek*. Geraardsbergen-Nieuwerkerken, 2003.

Opgesteld door (of in samenwerking met) beroepshistorici:

BUYST (E.), LOWYCK (K.), SOETE (A.). *Niches om te zien, de strategische groei van Barco*. Tielt, 2005.

BUYST (E.), SOETE (A.), VERHOOSSEL (H.). *Sidmar 1962-2002. Veertig jaar staalproductie in Vlaanderen*. Gent, 2003.

HALLEUX (R.). *Cockerill, 2 siècles de technologie*. Alleur-Luik, 2002.

VANTHEMSCHE (G.). *La Sabena et l'aviation commerciale belge, 1923-2001. Des origines au crash*. Brussel, 2002.

Opgesteld naar aanleiding van een tentoonstelling:

- Kortrijkse kunstwerkstede Gebroeders De Coene. *80 jaar Ambacht en Industrie, meubelen, interieurs, architectuur*. Kortrijk, 2006.
- DANAN (P.-E.), DE HERDT (R.), ROBBERN (D.). *Stekskes uit Gent. De geschiedenis van een Gentse lucifersfabriek*. Gent, 2007, 2 dln.

Enkele andere voorbeelden:

- DEGRIECK (A.). *Een kroniek van 85 jaar UCB in Zandvoorde, Oostende 1911-1996*. Oostende, 2005.
- BILLIET (F.), DE MEYER (A.). *70 jaar Fabelta Ninove, 1930-2000*. Ninove, 2000.
- DOPCHIE (J.). *GB, la rage de grandir*. Brussel, 2004.
- ANNEMANS (J.), DAUWE (J.) e.a. *Scheepswerven Baasrode. Van botter tot euro-tanker. Facetten van de binnenvaart*. Gent, 2008.
- DELCART (A.). *Peperkoek van Vondelmolen. Een gezonde traditie sinds 1867*. Oostkamp, 2007.
- GEERKENS (E.), OLLIVIER (H.), PEIREN (L.) e.a. *100 jaar P & V (1907-2007). Het unieke verhaal van een coöperatieve verzekeringsmaatschappij*. Gent, 2007.
- PUISSANT (J.), VANDE VIJVER (G.), QUAIRIAUX (Y.) e.a. *Baume & Marpent. De la Haine au Nil ... Itinéraire d'un géant*. Houdeng-Aimeries, 2008.

1.3.1.2. Licentiaatsverhandelingen

Enkele voorbeelden:

- BOGAERT (H.). *Vergane glorie. Bedrijfs geschiedenis van de leerlooierij Schotte te Aalst*. Gent, 2002.
- DEFAUW (K.). *“Waar wagen-, spant- en ketelbouw moest bloeien naast het weef-getouw”. De geschiedenis van het metaalverwerkend bedrijf Nobels-Peelman in Sint-Niklaas (1856-1983)*. Gent, 2003.
- GOEMAERE (A.). *Histoire de la SA Carrières Unie de Porphyre (1919-2003)*. Brussel, 2003.
- LANGERAERT (H.). *“Wiens brood men eet, diens woord men spreekt”. De suikerfabriek van Moerbeke-Waas en de familie Lippens (1846-1914): een verkennend onderzoek naar de industrialisatie van een plattelandsgemeente*. Gent, 2005.
- ROOVERS (S.). *De Belgische jute-industrie in de context van de Belgische textielindustrie 1930-1950: case-study aan de hand van de jutespinnerij Dacca NV 1935-1948*. Leuven, 2003.
- VANDERICK (O.). *La Banque de Bruxelles: évolution et perspectives de 1916 à 1935*. Brussel, 2000.
- VAN LANCKER (C.). *Negentig jaar hamerslaggedreum te Baasrode. Scheepsbouwnijverheid te Baasrode 1894-1986*. Gent, 2002.

1.3.1.3. Heemkundige tijdschriften, tijdschriften van en uitgaven door verenigingen en vriendenkringen van musea

In de tijdschriften van het Steunpunt Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (*SIWE Magazine*), de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie (*Erfgoed van Industrie en Techniek*), van de vriendenkring van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (*Tijdschrift voor Industriële Cultuur*), van La Fonderie

(*Les Cahiers de la Fonderie*), ... verschijnen geregeld artikelen gewijd aan de geschiedenis van bedrijven. Daarnaast zijn er tal van verenigingen en heemkundige kringen die bedrijfsgeschiedenissen publiceren. Enkele voorbeelden:

BAUDU (R.). De NV Bleu d'Outremer: een begrip in het Gentse: een proeve van bedrijfsgeschiedenis, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 2005, p. 32.

JACQUEMIN (M.). Les Sociétés des Forges de Clabecq, in *Annales du Cercle d'Histoire Enghien – Brabant*, 2003, p. 133-172.

De Vereniging voor de Valorisatie van Bedrijfsarchieven heeft haar maatschappelijke zetel in het Algemeen Rijksarchief (www.avae-vvba.be). Via een publiek-private samenwerking worden bedrijfsarchieven overgedragen aan het Rijksarchief en aldaar ontsloten op kosten van de ondernemingen. Een onderneming kan eveneens vragen aan de vereniging om, mits betaling, een bedrijfsgeschiedenis op te stellen. Enkele voorbeelden:

BRION (R.), MOREAU (J.-L.). *De la mine à Mars: la genèse d'Umicore*. Tielt, 2006.

DE BRUYN (O.). *Histoires de diamants. La Société Minière du Bécéka au Congo*. Brussel, 2006.

1.3.2. Ondernemersgeschiedenissen

Geen echte bedrijfsgeschiedenissen, doch onmisbaar voor de reconstructie van de structuur van belangrijke financieel-economische groepen en voor de studie van Belgische en/of regionale ondernemers en ondernemingen zijn:

Morphologie des groupes financiers. Brussel, 1962, 1966.

Répertoire permanent des groupes financiers et industriels. Brussel, 1968-1978.

Répertoire permanent des groupes d'entreprises. Brussel, 1979-1989.

Voortgezet als aparte monografieën onder de titel *Les groupes d'entreprises en Belgique. Les liaisons financières en Belgique: actionnaires et participations en Belgique et à l'étranger*. Brussel, 1979.

BUYST (E.), KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). *100 grote bedrijfsleiders van de 20e eeuw in België*. Brussel, 1999.

CAMBIEN (K.). *50 ondernemers uit West-Vlaanderen 1992-2002*. Kortrijk, 2002.

CAMBIEN (K.). *Gesprekken met vijftig West-Vlaamse ondernemers 2002-2007*. Kortrijk, 2007.

DE PRETER (R.). *De 200 rijkste families: geld en macht in de wereld van de holdings en de miljonairs*. Berchem, 1984.

JOYE (P.). *Les trusts en Belgique*. Brussel, 1960.

KURGAN-VAN HENTENRYK (G.), JAUMAIN (S.), MONTENS (V.), eds. *Dictionnaire des patrons en Belgique. Les hommes, les entreprises, les réseaux*. Brussel, 1996.

LAUREYSSENS (J.). *Industriële naamloze vennootschappen in België, 1819-1857*. Leuven, 1975.

PUYPE (J.). *De ridders van de West-Vlaamse tafel. Kroniek van succesvol ondernemen*. Leuven, 2002.

TILMAN (S.). *Les grands banquiers belges (1830-1935). Portrait collectif d'une élite*. Brussel, 2006.

VINCENT (A.). *Le pouvoir économique dans la Belgique des régions*. Brussel, 1996.

2. De instellingen

2.1. *Natuurlijke personen en het Handelsregister*

Het begrip onderneming is zeer ruim en omvat volgens de wet van 17 juli 1975 zowel individuele (natuurlijke) personen, rechtspersonen als instellingen, al dan niet met een openbaar karakter, die een commerciële, financiële of industriële activiteit uitoefenen.

Over de handels-, industriële of financiële activiteiten van natuurlijke personen is weinig terug te vinden in archieven. Met de oprichting van het Handelsregister kwam hier enige verandering in. Als vertrekpunt voor diepgravend onderzoek naar de geschiedenis van een bedrijf of de activiteiten van een natuurlijk persoon vervult het Handelsregister, de rechtsvoorganger van de KBO, quasi dezelfde rol als de registers van de burgerlijke stand bij het schrijven van een biografie. Het Handelsregister, opgericht ingevolge de wet van 30 mei 1924, trad in werking in 1927. In het Handelsregister, een onderdeel van de rechtbank van koophandel, werden de Belgische en buitenlandse handelaars en vennootschappen ingeschreven, vanaf het moment dat ze in België een handelszaak, filiaal of bijkantoor hadden. Om een inschrijving te bekomen, diende de handelaar diverse inlichtingen te verschaffen: naam, woonplaats, geboorteplaats en -datum, nationaliteit, adres en benaming van het bedrijf, aard van de activiteiten, voorziene aanvangsdatum van de handelswerkzaamheden, huwelijksstelsel, vermelding van vonnissen (bijvoorbeeld inzake faillissementen en echtscheidingen) en de datum van machtiging om handel te drijven van de gehuwde vrouw of de ontvoogde minderjarige. Vennootschappen dienden gelijksoortige informatie te verschaffen inzake de beheerder, de bestuurder of de zaakvoerder. Tevens werd melding gemaakt van het statutaire doel van de oprichting, de handelswerkzaamheid die uitgeoefend werd en de datum en het nummer van de bijlagen van het *Belgisch Staatsblad* waarin de akten openbaar werden gemaakt. Deze opgave werd neergelegd ter griffie van de rechtbank van koophandel waar de handelaar zijn zaak had of waar de zetel van de vennootschap was gevestigd. Elke wijziging, evenals de schrapping, diende in het Handelsregister geregistreerd te worden. Met de oprichting van het Handelsregister beoogde men alle voor derden van belang zijnde inlichtingen omtrent handelaars en handelsvennootschappen te verzamelen, te bewaren en ter beschikking te stellen.

2.2. *Belgische vennootschapsvormen*

In deze bijdrage zullen we ons hoofdzakelijk beperken tot de handelsvennootschappen. Voor meer uitgebreide informatie:

WILLEMS (H.), BUELENS (F.). Belgische vennootschapsvormen in de negentiende en de twintigste eeuw, in VANCOPPENOLLE (C.), ed. *Een succesvolle onderneming, op. cit.*, p. 171-208.

2.2.1. *Handelsvennootschappen met rechtspersoonlijkheid*

Het Wetboek van Koophandel van 1807 erkende het bestaan van drie soorten handelsvennootschappen: de vennootschap onder gemeenschappelijke naam,

de commanditaire vennootschap en de naamloze vennootschap (NV). De wet van 25 mei 1873 voegde daar de commanditaire vennootschap op aandelen en de coöperatieve of samenwerkende vennootschap (CV of SV) aan toe. Sinds de wet van 9 juli 1935 bestaat de mogelijkheid ook personenvennootschappen met beperkte aansprakelijkheid (PVBA) op te richten. De vennootschappen onder gemeenschappelijke naam en de gewone commanditaire vennootschappen zijn personenvennootschappen. De naamloze vennootschappen en de commanditaire vennootschappen op aandelen (CVA) worden als kapitaalvennootschappen gedefinieerd. Ze zijn op aandelen gebaseerd. De PVBA's en de coöperatieve vennootschappen zijn personenvennootschappen op aandelen (de zogenaamde hybride vennootschappen). Ingevolge de wet van 15 juli 1985 wordt de PVBA aangeduid als een besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid (BVBA).

De wet van 20 juli 1991 bracht wijzigingen aan in verband met de coöperatieën. Zij maakt een onderscheid tussen coöperatieve vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid en CV's met onbeperkte en hoofdelijke aansprakelijkheid. De ene worden opgericht bij authentieke akte, de andere kunnen zoals voordien bij onderhandse akte worden gesticht. De wetten van 20 juli 1991, 29 juni 1993 en 13 april 1995 stelden een einde aan de te grote soepelheid bij de coöperatieve vennootschap, die zich gaandeweg tot een ware "vluchtvennootschap" had ontpopt. Verschillende bepalingen werden voortaan afgestemd op de strengere normen die voor de NV's en/of BVBA's golden. Niettemin bleef de CV-vorm soepeler.

De wet van 13 april 1995 tot wijziging van de wetten op handelsvennootschappen, gecoördineerd op 30 november 1935, heeft de vennootschapswetgeving op tal van punten gewijzigd. Op dat ogenblik telt men zes typen van handelsvennootschappen: de vennootschap onder firma, de gewone commanditaire vennootschap, de naamloze vennootschap, de commanditaire vennootschap op aandelen, de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid en de coöperatieve vennootschap met twee varianten: een met een beperkte (CVBA) ofwel met een onbeperkte aansprakelijkheid van de vennoten (CVOA). In 1999 werden de Gecoördineerde Wetten op de Handelsvennootschappen omgevormd tot het Wetboek van Vennootschappen (onderging op zijn beurt belangrijke aanpassingen door de Programmawet van 2 augustus 2002 en enkele andere wetsherzieningen). Al deze wetten brachten belangrijke wijzigingen mee voor de diverse types vennootschappen.

De vennootschap onder gemeenschappelijke naam, ook vennootschap onder firma (VOF) genoemd, is een vennootschap die wordt aangegaan tussen hoofdelijk aansprakelijke vennoten. De gewone commanditaire vennootschap wordt gevormd door één of meer verantwoordelijke en hoofdelijk voor het geheel aansprakelijke vennoten die men beherende vennoten noemt en één of meer geldschieters die men als stille vennoten betitelt. Deze laatste zijn slechts aansprakelijk voor de inbreng waartoe zij zich verbonden. De NV's zijn vennootschappen waarvan de vennoten zich tot een bepaald bedrag verplichten en waarvan de rechten van de vennoten door verhandelbare stukken vertegenwoordigd zijn. Ingevolge de wetswijziging van 5 december 1984 dienen deze vennoten minstens met twee te zijn, zij het natuurlijke of rechtspersonen. Meer dan een eeuw lang waren zeven oprichters vereist, doch om het fenomeen van "stromannen" in te

dijken, werd het verplichte aantal oprichters gereduceerd. In de commanditaire vennootschappen op aandelen gaan één of meer verantwoordelijken en hoofdelijk voor het geheel aansprakelijke vennoten samen met de aandeelhouders die zich slechts tot een bepaalde inleg verbinden. Tot de wet van 15 juli 1985 die de PVBA in een BVBA omvormde, werd het aantal vennoten van een dergelijke firma wettelijk beperkt. In een PVBA treft men tot 1985 2 tot 50 vennoten aan, die zich slechts tot hun inbreng verbinden en waarvan de rechten onder bepaalde voorwaarden kunnen worden overgedragen. De beperking van het aantal vennoten werd in 1985 afgeschaft. De wet van 14 juli 1987 bracht op haar beurt wijzigingen aan in de BVBA-regeling. Deze wet maakt de oprichting mogelijk van een eenpersoonsvennootschap, waardoor een zelfstandig ondernemer voortaan zijn vermogen bestemd voor de uitoefening van zijn beroep kan afscheiden van zijn privévermogen, zonder daartoe bij de oprichting van een vennootschap een beroep te moeten doen op een ander persoon. De eenpersoonsvennootschap werd geïntegreerd in de bestaande vennootschapsvormen, met name in de BVBA. De eenpersoonsvennootschap is een BVBA met slechts één aandeelhouder. De coöperatieve vennootschappen zijn deze die bestaan uit vennoten (minstens drie natuurlijke personen) waarvan aantal en inbreng veranderlijk zijn. De aandelen kunnen niet aan derden worden overgedragen.

Het verplicht afstemmen van de Belgische regelingen op de EEG-Richtlijnen veroorzaakte eveneens wijzigingen in de wetgeving met betrekking tot handelsvennootschappen. De wet van 6 maart 1973 legde een eerste steen. Daaraan werden verdere wijzigingen toegevoegd. De wetten van 18 en 20 juli 1991 brachten een aantal innovaties aan die de signatuur van de Belgische wetgever droegen. Beide wetten bevatten nogal wat onnauwkeurigheden en “ongelukkige” maatregelen. De “reparatiewet” van 13 april 1995, de omvorming in 1999 van de Gecoördineerde Wetten op de Handelsvennootschappen tot het Wetboek van Vennootschappen en de aanpassingen van deze laatste door onder andere de Programmawet van 2 augustus 2002 trachtten een aantal bepalingen recht te trekken en lasten een aantal nieuwigheden in. Zij ontslaan kleine en middelgrote ondernemingen van de verplichting om een commissaris te benoemen; als criteria voor de grootte van een onderneming worden het balanstotaal, de netto-omzet en het jaargemiddelde van het personeelsbestand genomen; naamloze vennootschappen worden vrij gelaten in het kiezen van een benaming, ... De evolutie van de wetgeving op de NV's wordt bestudeerd door:

PIRET (R.). *L'évolution de législation belge sur les sociétés anonymes*. Tournai, 1946.

STEVENS (F.). Vie et mort des sociétés commerciales en Belgique. Evolution du cadre légal XIXe-XXe siècles, in MOSS (M.), JOBERT (P.), eds. *Naissance et mort des entreprises en Europe XIXe-XXe siècles*. Dijon, 1995, p. 3-16.

2.2.2. Handelsvennootschappen zonder rechtspersoonlijkheid

De vennootschapswet kent nog twee verenigingsvormen die in tegenstelling tot de voormelde, geen eigen rechtspersoonlijkheid bezitten, namelijk de tijdelijke handelsvereniging en de handelsvereniging bij wijze van deelneming. De handelsvereniging bij wijze van deelneming (ook gekend als de stille handelsven-

nootschap), reeds wettelijk erkend door de Code de Commerce, is een vereniging waarbij één of meer personen belang nemen in de verrichtingen van één of meer anderen die in eigen naam optreden. De tijdelijke handelsvereniging is een vereniging die, zonder een firma te voeren, één of meer handelsverrichtingen als doel heeft. Het economisch samenwerkingsverband is een vennootschapsvorm met onvolkomen rechtspersoonlijkheid die nauw bij deze laatste aansluit. Zowel natuurlijke als rechtspersonen kunnen een vennootschap voor bepaalde of onbepaalde tijd aangaan, dit onder andere om de economische bedrijvigheid van de vennoten te vergemakkelijken. Dit samenwerkingsverband is wel sterk gereguleerd. Voor transnationale samenwerking kunnen bedrijven uit de Europese Unie sinds 1 juli 1989 gebruik maken van het Europees economisch samenwerkingsverband.

2.2.3. *De landbouwvennootschap*

Naast deze handelsvennootschappen bestaan sinds de wet van 14 juni 1926 burgerlijke vennootschappen die de handelsvorm kunnen aannemen, zonder hun burgerlijk karakter te verliezen. De wet van 12 juli 1979 erkent nog een andere vennootschap met rechtspersoonlijkheid: de landbouwvennootschap. Dit is een vennootschap naar burgerlijk recht die de exploitatie van een land- of tuinbouwbedrijf tot doel heeft. De vennootschap kan, net zoals een NV of een BVBA, voor onbepaalde duur opgericht worden met een bijzonder onderhandse of een authentieke akte en wordt aangegaan hetzij uitsluitend tussen besturende vennoten, hetzij tussen één of meer besturende vennoten en één of meer stille vennoten. De besturende vennoten verrichten lichamelijke arbeid, de stille brengen kapitaal in. De aandelen van deze vennootschap zijn onder bepaalde voorwaarden overdraagbaar. De wet van 13 april 1995 introduceerde de vennootschappen met sociaal oogmerk (vso's) waarbij het gerealiseerde vermogensvoordeel bestemd is voor een zogenaamd sociaal doel of waar men een democratische beleidsvoering nastreeft door de werknemers te laten participeren in het bestuur van de vennootschap.

2.3. *Europese vennootschapsvormen*

Europa biedt vennootschappen, naast het kort aangehaalde Europees economisch samenwerkingsverband, nog twee mogelijkheden om hun onderneming in een breed internationaal juridisch kader te plaatsen. Ten eerste is er de Europese Vennootschap (officiële benaming *Societas Europaea* (SE)). Deze vennootschapsvorm werd ingesteld bij een verordening van 8 oktober 2001 van de Raad van de Europese Unie om tegemoet te komen aan de vraag van vele ondernemingen om activiteiten in heel Europa te kunnen uitoefenen zonder rekening te moeten houden met een telkens ander nationaal vennootschapsrecht. Lidstaten moeten erop toezien dat de bepalingen waaraan de SE's worden onderworpen niet strenger of restrictiever zijn dan deze geldend voor de NV's. Deze nieuwe vennootschapsvorm moet het nationale recht overstijgen. Echter voor de gebieden waar voor de SE geen specifieke gemeenschappelijke regels noodzakelijk zijn (zoals bepalingen inzake liquidatie, beursintroductie, ...), wordt in de verordening van de EU de wetgeving overgenomen geldend voor de NV's in de lidstaat waar de

SE haar statutaire zetel zal hebben. De vorm van de SE is zeer gelijklopend met deze van de NV. Zo is het kapitaal verdeeld in aandelen, is elke vennoot slechts gebonden voor het ingebrachte bedrag, beschikt de SE over rechtspersoonlijkheid, ... In België kunnen enkel vennootschappen die handelen onder de vorm van een NV zich omvormen via een fusie tot een SE (aan de BVBA wordt wel de mogelijkheid gegeven om een holding-SE op te richten). Ook kunnen meerdere vennootschappen een gezamenlijke SE-dochtermaatschappij oprichten indien de moedervernootschappen onder het rechtssysteem van minstens twee verschillende lidstaten vallen.

Ten tweede werd op Europees niveau het statuut van Europese Coöperatieve Venootschap (ECV) ontwikkeld (verordening van 22 juli 2003) om het voor coöperatieve vennootschappen mogelijk te maken grensoverschrijdende activiteiten te ontplooiën. De Europese Gemeenschap erkent hierbij dat coöperatieve vennootschappen autonome verenigingen van personen zijn die op vrijwillige basis samenwerken om in hun gemeenschappelijke economische, sociale en/of culturele behoeften te voorzien via een democratisch bestuurde onderneming die hun collectieve eigendom is. De ECV kan overal op de Europese markt opereren, kan haar activiteiten uitbreiden over de grenzen heen en haar transnationale werking herstructureren zonder hiervoor een netwerk van filialen op te moeten zetten. Coöperaties uit verschillende landen kunnen nu bovendien fuseren door de vorm van een ECV aan te nemen. En coöperaties die in één bepaald land zijn gevestigd, maar die daarnaast activiteiten ontplooiën in een ander land, kunnen in een ECV worden omgezet.

De recente stand van de wetgeving vindt men :

GEENS (K.) e.a. *Coöperatieve en andere vennootschappen na de wetten van 18 juli en 20 juni 1991: met de volledige gecoördineerde tekst van de vennootschaps-wetten*. Kalmthout, 1991.

WYMEERSCH (E.), TISON (M.), VERPLANCKE (M.). *Wetboek vennootschappen en verenigingen*. Mechelen, 2003.

http://mineco.fgov.be/enterprises/home_nl.htm.

www.cooperatiefondernemen.be.

3. Opsporen van bedrijfsarchieven

3.1. Gidsen

We kunnen drie soorten bewaarplaatsen aanduiden waar men bedrijfsarchieven kan terugvinden. Ten eerste de rijksarchieven en de gemeente-, stads- en provinciale archieven. Ten tweede de universitaire instellingen en door de overheid gesubsidieerde archief-, onderzoek- en documentatiecentra, musea, historische instituten, geschied- en oudheidkundige kringen en industrieel archeologische verenigingen. Ten slotte de ondernemingen zelf.

Sommige gidsen bieden enkel een overzicht van de archieven bewaard in openbare archiefbewaarplaatsen, andere betrekken er ook de bedrijven zelf bij. Bij deze laatste betreft het hoofdzakelijk informatie verzameld via registratieprojecten op provinciaal niveau. Het onderzoek naar de aanwezigheid van archiefmateriaal werd gevoerd op basis van een enquête die door de bedrijven ingevuld

moest worden. Hoewel de inhoud van de provinciale gidsen lichtjes verschilt, kan men de notities over ieder bedrijf in vier onderdelen verdelen: een omschrijving van de onderneming, een historiek, de bronnen en eventueel literatuur die gebruikt werden voor de historische nota, en ten slotte de gegevens betreffende het bedrijfsarchief. Voor West-Vlaanderen werd er informatie toegevoegd in verband met bedrijfsarchieven bewaard in musea, bij heemkundige kringen, in openbare archiefbewaarplaatsen, enz.

BUNTINX (J.). *Gids van bedrijfsarchieven in Vlaams-Brabant*. Brussel, 2001.

COPPEJANS-DESMEDT (H.). *Gids van de bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België*. Brussel, 1975.

COPPEJANS-DESMEDT (H.), LUYCKX (C.), VAN OVERSTRAETEN (D.), WELLENS (R.). *Bedrijfsarchieven toegankelijk voor het publiek in België. Supplement op de "Gids van de bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België"*. Brussel, 1998.

COPPIETERS (G.), DEVOS (G.), LEMAYEUR (B.), SAS (B.). *Gids van bedrijfsarchieven en archieven bij werkgevers-, werknemers- en beroepsverenigingen in de provincie Antwerpen*. Brussel, 2002.

DEHAECK (S.), DERWAEL (J.). *Gids van bedrijfsarchieven in de provincie West-Vlaanderen*. Brussel, 2008.

JACQUEMIN (M.), SIX (C.), VANCOPPENOLLE (C.). *Guide des archives d'associations professionnelles et d'entreprises en Région Bruxelloise*. Brussel, 2001.

MEERT (J.). *Archiefgids voor de economische geschiedenis van de Denderstreek, 1850-1940*. Brussel, 2005.

Op dit moment loopt een registratieproject in de provincie Oost-Vlaanderen en wordt er gewerkt aan een online databank.

Een gelijkaardig registratieproject, maar dan wel voor het Waalse Gewest, werd in 2001 georganiseerd door het Institut Jules Destrée (www.institut-destree.eu). Men identificeerde 1774 bedrijfsarchieven en de informatie werd in een databank ingevoerd. Voor meer informatie in verband met dit project:

DESTATTE (P.). La banque de données des archives d'entreprises wallonnes de l'Institut Destrée, in FILLIEUX (V.), ed. *Archives d'entreprises, entre gestion patrimoniale et veille technologique*. Louvain-la-Neuve, 2006, p. 89-102.

3.2. *Archiefbewaarplaatsen en toegangen*

Bedrijfsarchieven komen op verschillende manieren in openbare archiefbewaarplaatsen terecht. Een groot deel wordt door de bedrijven zelf afgestaan. Andere zijn onderdeel van een familiearchief. Een indrukwekkende reeks kwam tot stand als gevolg van stortingen van curatoren en rechterlijke instanties. In het Algemeen Rijksarchief (<http://arch.arch.be>) in Brussel bijvoorbeeld is een niet onbelangrijk deel van de bewaarde bedrijfsarchieven afkomstig van de onder sekwester geplaatste Duitse firma's, die in België voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog actief waren. We geven een opsomming per gewest, en daarbinnen per provincie, van instellingen die archieven bewaren en ontsluiten. Alleen bestanden uit de 19^e en 20^e eeuw worden weerhouden. In de mate van het mogelijke passeren diverse economische sectoren en subsectoren kort de revue. Het is echter geen

volledige opsomming van bewaarde archieven, gepubliceerde inventarissen (na 1999) en bewaarplaatsen.

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Wat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreft, bevinden de meeste bedrijfsarchieven zich in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Zo vindt men een groot deel van de bedrijfsarchieven terug bij de sekwesterarchieven. Deze bevatten de archieven van ongeveer 150 kleine, grote en middelgrote ondernemingen die vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog in de hoofdstad werkzaam waren. Daar de archieven via inbeslagname terechtgekomen zijn in het Rijksarchief, werd door de archiefvormer zelf (bijna) geen selectie doorgevoerd. In 1999 startte een project, dat afliep in 2005, om deze archieven voor het onderzoek beschikbaar te stellen. Enkele voorbeelden van gepubliceerde inventarissen:

CARREIN (K.). *Fonds van sekwesterarchieven. Fonds des archives des séquestres. VII. Inventaris van het archief van Allianz Versicherungs-Aktien-Gesellschaft in Berlin. Agentenschappen te Brussel (1889-1924)*. Brussel, 2001.

CARREIN (K.). *Fonds van sekwesterarchieven. Fonds des archives des séquestres. XIII. Inventaris van het archief van Société commerciale belgo-allemande du Congo Société Anonyme (1910-1922)*. Brussel, 2002.

CARREIN (K.), MESTDAGH (J.), VANCOPPENOLLE (C.), eds. *Fonds van sekwesterarchieven. Fonds des archives des séquestres. XVI. Inventaris van het archief van Deutsche Bank. Succursale de Bruxelles (1904-1933)*. Brussel, 2005.

Voor meer informatie in verband met het project sekwesterarchieven:

VANCOPPENOLLE (C.). Het fonds van sekwesterarchieven gewikt en gewogen. Een creatieve invulling van het contextmodel, in VAN DER EYCKEN (M.), HOUTMAN (E.), eds. *LACH. Liber Amicorum Coppens Herman*. Brussel, 2007, p. 395-422.

De Vereniging voor de Valorisatie van Bedrijfsarchieven (www.avae-vvba.be) ontsluit archieven overgedragen aan het Rijksarchief op kosten van de ondernemingen. Het betreft hoofdzakelijk archieven van grote holdings en financiële groepen.

BRION (R.), MOREAU (J.-L.). *Inventaire des archives des groupes Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie, Compagnie du Katanga (alias "Finoutremer") (1887-1984)*. Brussel, 2006.

BRION (R.), MOREAU (J.-L.). *Inventaire des archives de la BBE (Banque belge pour l'Étranger) puis Compagnie belge pour l'Étranger et de ses filiales 1902-1977*. Brussel, 2006.

BRION (R.), MOREAU (J.-L.). *Inventaire des archives de la Société Générale de Belgique SA. Deuxième versement 1822-1982*. Brussel, 2006.

DE BRUYN (O.). *Inventaire des archives de la Maison Hirsch & Cie (Bruxelles, 1869-1962)*. Brussel, 2000.

DE BRUYN (O.). *Inventaire des archives de la Société Minière du BECEKA, ensuite Société d'Entreprise et d'Investissements du BECEKA "SIBEKA", puis SIBEKA. Société d'Entreprise et d'Investissements 1890-1999*. Brussel, 2007.

Enkele andere voorbeelden van bedrijfsarchieven die de jongste jaren ontsloten werden in het Algemeen Rijksarchief:

BUNTINX (J.). *Inventaris van het archief van de NV Le Tapis – Établissements Guillon Réunis (1900-1972)*. Brussel, 2002.

JACQUEMIN (M.). *Inventaire des archives de la SNC puis SA Michel Fauvarque et Compagnie (1920-1981)*. Brussel, 2002.

JACQUEMIN (M.). *Inventaire des archives des SA Crédit Général Hypothécaire et Mobilier (1906-1927) et SA Résidence Palace (1924-1955)*. Brussel, 2007.

LELOUP (G.). *Inventaris van het archief van de Nationale Bank van België*. Brussel, 2008.

SIX (C.). *Inventaire des archives de la Compagnie Générale de Chemins de Fer en Chine (1897-1979) absorbée par la Société belge d'Entreprises en Chine*. Brussel, 2007.

SIX (C.). *Inventaire des archives de Gaz et Électricité de la ville de Kazan SA (1873-1976) filiale de la Société de Traction et d'Électricité absorbée par la Société belge d'Entreprises en Chine*. Brussel, 2007.

In het stadsarchief van Brussel worden ook enkele bedrijfsarchieven bewaard: kunsthandelaar Nyssens, meubelhandelaar De Mol, ... (www.brussel.be/artdet.cfm?id=4469). Ook in La Fonderie worden bedrijfsarchieven bewaard (www.lafonderie.be): brouwerij Wielemans-Ceuppens, metaalgieterij Nestor Martin, drukkerijen Darimont en Malvaux, ... De ULB bewaart de archieven van de GIB Groep (huidige Carrefour) en de onderneming Dumont de Chassart (actief in voedingsindustrie: suikerfabriek, maalderij, mouterij, ...) (www.ulb.ac.be/ulb/docs/archives.html). In CARHOP (www.carhop), met depots te Brussel, Ciney en La Louvière, bewaart men onder andere archieven van coöperatieven en andere bedrijven.

VLAAMS GEWEST

Wat Vlaanderen betreft, kan men terecht bij de vzw Archiefbank Vlaanderen (www.archiefbank.be). Sinds 2004 brengt de Archiefbank informatie samen over de Vlaamse private archieven in een online databank.

Antwerpen

De bedrijfsarchieven overgedragen aan het Rijksarchief te Antwerpen worden voorlopig in het Rijksarchief te Beveren bewaard en werden, op enkele uitzonderingen na, daar geïnventariseerd of er werd een plaatsingslijst opgemaakt. Diverse economische sectoren zijn vertegenwoordigd: bank- en verzekeringswezen (DIPO, Hypothécaire Beleggingskas, ...), houtbewerking (A. Lachapelle), papiernijverheid (De Naeyer), baksteenproducenten (Cimenteries et Briqueteries Réunies), ...

CEURVELS (G.), DE LILLE (G.), AERTS (E.). *Inventaris van personeelsdossiers van de NV Minerva Motors 1919-1944*. Brussel, 2004.

SAS (B.). *Inventaris van de archieven van de Compagnie Indépendante des Tabacs Cinta (1920-1999), van haar zustermaatschappijen Caritas, Centrale voor Merkartikelen (1924-1988) en Mobim (1933-1993) en van haar dochtermaatschappij Veca Trading Company (1971-1999)*. Brussel, 2004.

VERMOTE (J.). *Inventaris van het archief van de Antwerpse vestiging van de firma Raphaël Braunschweig te Bazel en het archief van het bedrijf Braunschweig & Co NV te Antwerpen 1901-1987*. Brussel, 2008.

Aan de Universiteit Antwerpen zijn er twee onderzoeksgroepen die bedrijfsarchieven bewaren, meer bepaald het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (CBG) en het Studiecentrum voor Onderneming en Beurs (www.scob.be). Het CBG heeft zich toegelegd op het redden en bewaren van historisch belangrijke bedrijfsarchieven, het verzamelen van bedrijfspublicaties en het aanleggen van een iconografische verzameling. Men bewaart onder andere het archief van de verffabriek Stoop en Meeuw te Borgerhout en van de keramiekfabriek te Hemiksem.

EECKELAERT (J.). *Inventaris van het archief van de NV Sphinx-Hemiksem, voorheen Manufactures Céramiques d'Hemixem, Gilliot & Cie en NV Keramiekfabrieken van Hemiksem en van de Dijle (1900-1979)*. Brussel, 2003.

Het SCOB bewaart de archieven van de beurs van Antwerpen, Gent en Luik en een gedeelte van de archieven van de beurs Brussel (in het Algemeen Rijksarchief te Brussel wordt eveneens een deel bewaard). In het stadsarchief van Antwerpen (www.felixarchief.be) vindt men archieven van havenbedrijven, verzekeringsmaatschappijen, huisvestingsmaatschappijen, enz. In het Nationaal Museum van de Speelkaart te Turnhout (www.turnhout.be/speelkaartmuseum), het Letterenhuis te Antwerpen (www.letterenhuis.be), het Nationaal Scheepvaartmuseum te Antwerpen (<http://museum.antwerpen.be/scheepvaartmuseum/>) en het Ecomuseum en Archief van de Boomse Baksteen (www.emabb.be) worden eveneens bedrijfsarchieven bewaard.

Limburg

Van zowel de oorspronkelijke vennootschappen, waaronder de Kolenmijnen van Beringen, Limburg-Maas en Winterslag als van hun rechtsoptvolger de Kempense Steenkolenmijnen (KS), zijn in het Rijksarchief te Hasselt zeer omvangrijke bestanden toegankelijk voor onderzoek. Zie ook:

NIJSSEN (R.). *Inventaris van het archief van de PVBA Siroopfabriek Meekers te Borgloon*. Brussel, 1999.

NIJSSEN (R.). *Inventarissen van de archieven van de NV Ateliers et Fonderies E. Brialmont en van de PVBA Alge te Sint-Truiden*. Brussel, 2000.

NIJSSEN (R.). *Beknopte toegang tot de archieven van de NV Atlas-Bayram en van de Limburgse Konstruktiewerkhuizen te Sint-Truiden*. Brussel, 2002.

VAN COPPENOLLE (C.), VAN DER EYCKEN (M.). *Inventaris van het archief van de handelsdienst van Kempense Steenkolenmijnen NV (1967-1992)*. Brussel, 1999.

VAN COPPENOLLE (C.). *Inventaris van het archief van de Steenkolenmijn van Winterslag achtereenvolgens uitgebaat door NV Kolenmijnen van Winterslag en Kempense Steenkolenmijnen KS (1904-1988)*. Brussel, 2000.

VAN COPPENOLLE (C.), VAN DER EYCKEN (M.). *Inventaris van het archief van de maatschappelijke zetel en centrale directie van de NV Kempense Steenkolenmijnen KS (en NV Mijnen) (1967-1994)*. Brussel, 2000.

VAN COPPENOLLE (C.), VAN DER EYCKEN (M.). *Inventaris van het archief van de Kolenmijn van Zolder uitgebaat door de NV Kolenmijnen van Helchteren-Zolder*

en Houthalen, voorheen de NV Kolenmijnen van Helchteren en Zolder en door de NV Kempense Steenkolenmijnen KS (1903-1993). Brussel, 2000.

VANCOPPENOLLE (C.), VAN DER EYCKEN (M.). *Inventaris van de archieven van de mijnen van Beringen, Houthalen en Eisden uitgebaat door de Kolenmijnen van Beringen NV, Kolenmijnen van Houthalen NV, Kolenmijnen van Limburg-Maas NV en Kempense Steenkolenmijnen NV (1907-1992)*. Brussel, 2000.

Voor archieven met betrekking tot de jeneverindustrie in België, en meer in het bijzonder Hasselt, kan men terecht in het Nationaal Jenevermuseum te Hasselt (www.jenevermuseum.be).

Oost-Vlaanderen

Archieven van textielbedrijven zijn goed vertegenwoordigd in de diverse archiefbewaarplaatsen in de provincie. Onder andere in het Stadsarchief Gent (onder andere de fondsen de Hemptinne en Voortman), het Stadsarchief Aalst en het daaraan verbonden Documentatiecentrum en Archief voor Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek (www.aalst.be/dadd) (Bonneterie Bosteels) en het Rijksarchief te Beveren (Fabelta Zwijnaarde, Dacca, Dopchie), vinden we archieven uit deze sector.

DAMBRUYNE (J.). *Inventaris van het archief van de jutespinnerij NV Dacca en rechtsvoorgangers te Temse, 1848-1975*. Brussel, 2009.

MEERT (J.). *Archief eigendommen familie Schotte, 1930-1964 (1970) en bedrijfsarchief leerlooierij Schotte, 1913-1981 (1990)*. Aalst, 2003.

TROGH (P.). *Inventaris van het bedrijfsarchief van de NV Bonneterie Bosteels – De Smeth, haar voorlopers en rechtsopvolgers*. Aalst, 2008.

De voedingsverwerkende nijverheid, die voor Oost-Vlaanderen zeer typerend is (brouwerijen, jeneverstokerijen, koekjesfabrieken (speculaas en peperkoek), chocoladefabrieken, ...), is niet zo goed vertegenwoordigd. Hetzelfde geldt voor de sierteelt. In het Rijksarchief te Beveren wordt het archief van Brouwerij Van Roy en de Gebroeders Puimège (sierteelt) bewaard, in het Liberaal Archief vinden we het archief van de suikerfabriek van Moerbeke-Waas en in het stadsarchief van Gent dat van bakkerij Bloch uit Gent. Twee belangrijke regionale industrietakken die in de tweede helft van de twintigste eeuw verdwenen in Oost-Vlaanderen waren de scheepswerven en de luciferindustrie. In het Scheepvaartmuseum te Baasrode (www.scheepswervenbaasrode.be) en in het Rijksarchief te Beveren vindt men archieven van scheepswerven terug. In laatstgenoemde wordt ook het archief bewaard van de luciferfabriek Union Allumettièr uit Geraardsbergen, beter bekend als Union Match.

DAMBRUYNE (J.). *Inventaris van het archief van de NV Boelwerf Vlaanderen en rechtsvoorgangers met inbegrip van het archief van Jozef Dauwe als curator van de failliete NV Boelwerf Vlaanderen 1868-2005*. Brussel, 2008.

Wegens plaatsgebrek in het Rijksarchief te Gent worden de bedrijfsarchieven uit het gerechtelijke arrondissement Gent in het Rijksarchief te Beveren bewaard, samen met deze uit het gerechtelijke arrondissement Dendermonde. Enkele voorbeelden: bouwnijverheid (Algemene Ondernemingen Gaston Heene, Alge-

mene Ondernemingen J. Hillaert, Gentsche Bouwwerken, ...), metaalbewerking (Carels-Van de Kerchove-SEM), verzekeringen en bankwezen (Noordstar en Boerhaave), uitgeverijen (Orbis en Orion), ...

DAMBRUYNE (J.). *Inventaris van het conglomerataarchief van Orbis en Orion Uitgevers NV, VUBT NV en rechtsvoorgangers, 1923-1983*. Brussel, 2008.

VANCOPPENOLLE (C.). *Inventaris van het archief van de Noordstar en Boerhaave NV (1919-1984)*. Brussel, 2002.

VERSCHAEREN (J.). *Inventarissen van bedrijfsarchieven*. Brussel, 2003.

De bedrijfsarchieven bewaard in het MIAT te Gent werden overgedragen aan het Stadsarchief Gent. In het AMSAB-ISG-Instituut voor Sociale Geschiedenis te Gent (www.amsab.be) vindt men archieven van coöperatieven.

Vlaams-Brabant

In het Rijksarchief te Leuven worden de bedrijfsarchieven uit de provincie Vlaams-Brabant bewaard. Men vindt er archief terug van de leerlooierij Tanneries de Saventhem en van Brouwerij Artois (rechtsvoorganger van AB-Inbev) en Atomic. In het Universiteitsarchief van de KUL vindt men archieven terug van de familie Spoelberch de Lovenjoul en Artois, aandeelhouders van brouwerij Artois.

HAECK (T.), VANCOPPENOLLE (C.). *Inventaris van het archief van het leerbewerkingsbedrijf Tanneries de Saventhem SA (1920-1969)*. Brussel, 2008.

In KADOC (www.kadoc.be) vindt men archieven van coöperatieven zoals van BAC-Spaarbank, verzekeringsmaatschappij ABB en rechtsvoorgangers, ... Deze hebben betrekking op zowel de provincie Vlaams-Brabant als de overige Vlaamse provincies. Informatie over deze archieven vindt men terug in de Archiefbank Vlaanderen.

West-Vlaanderen

De belangrijkste economische sectoren van de provincie West-Vlaanderen zijn goed gedocumenteerd. In diverse archiefbewaarplaatsen (Rijksarchief te Beveren (wegens plaatsgebrek in het Rijksarchief te Brugge en te Kortrijk worden de grootste bedrijfsarchieven daar bewaard), het Provinciaal Archief, diverse stadsarchieven, het Liberaal Archief te Gent, ...) vindt men bedrijfsarchieven. Voor de voedingssector vindt men onder andere archieven terug van de Zeebrugse Visveiling (Stadsarchief Brugge), diverse mouterijen (Mout- en Brouwhuis de Snoek te Alveringem: Mouterij-Brouwerij Feys-Callewaert & Zonen), brouwerijen (onder andere Stadsarchief Brugge: 't Hamerken), suikerproductie (Liberaal Archief te Gent: Suikerfabriek van Veurne), ... Archieven van drukkerijen en uitgeverijen vindt men onder andere in het Stadsarchief Poperinge (Drukkerij Sansen), het Rijksarchief te Brugge (Drukkerij Danneels) en het Rijksarchief te Beveren (Desclée-De Brouwer).

DERWAELE (J.). *Inventaris van het archief van Drukkerij Danneels en Multisac NV te Poperinge en van het familiearchief Danneels (1941-1989)*. Brussel, 2006.

DERWAEL (J.). *Inventaris van het archief van Drukkerij Danneels en Multisac NV te Poperinge en van het familiearchief Danneels (overdracht 2006) (1912-2001)*. Brussel, 2006.

De metaalverwerkende nijverheid komt aan bod in archieven bewaard in onder andere het Stadsarchief van Brugge (La Brugeoise) en van Ieper (Picanol), het Rijksarchief te Beveren (Flandria en De Meestere), het Rijksarchief te Kortrijk (Barco en Vande Wiele), ...

DERWAEL (J.) m.m.v. DESCAMPS (P.). *Inventaris van het archief overgedragen door de familie Descamps-Reyntjens (1789-2006): het familiearchief Descamps-Reyntjens, voormalige beheerders, aandeelhouders, directeurs en medewerkers van Barco NV, (1789-2006) en het archief van vakbondsafgevaardigde bij Barco Eric Demets (1963-1979)*. Brussel, 2008.

Zowel in het Rijksarchief te Kortrijk (Nelca, Claessens, Vetex, Linière de Courtrai, ...) als het Rijksarchief te Beveren (Sofinal-Cotesa, Steverlynck, ...) worden diverse bedrijfsarchieven bewaard van textielondernemingen. Daarnaast vindt men in het Rijksarchief Kortrijk nog archieven terug van een sociale huisvestingsmaatschappij, metaalverwerkende bedrijven, ...

DERWAEL (J.). *Inventaris van het archief van schildersdoekenfabrikant Claessens v.a. NV te Waregem (1906-2000)*. Brussel, 2005.

Andere economische sectoren die goed gedocumenteerd zijn: de bouwnijverheid, de transportsector (van beide sectoren vindt men archieven terug in het provinciaal archief (www.west-vlaanderen.be/archiefdienst)) en de ICT (Stadsarchief Ieper en Rijksarchief te Beveren, respectievelijk Flanders Language Valley en Lernout en Hauspie).

Archieven uit meer streekgebonden economische sectoren vindt men onder andere terug in verschillende musea en bij heemkundige kringen. Enkele voorbeelden: Nationaal Borstelmuseum te Izegem (www.musea.izegem.be/med/borstelmuseum.asp), Nationaal Visserijmuseum te Oostduinkerke (www.visserijmuseum.be), Nationaal Vlasmuseum te Kortrijk, enz.

WAALS GEWEST

Henegouwen

In diverse archiefbewaarplaatsen en musea in de provincie Henegouwen vinden we archieven terug van steenkoolmijnen, bijvoorbeeld in het Rijksarchief te Bergen (Société civile des Usines et Mines de houille du Grand-Hornu, Société anonyme des Charbonnages de Mariemont-Bascoup...) en te Doornik (Charbonnages de Bernissart), bij de Sauvegarde des Archives Industrielles du Couchant de Mons (SAICOM), in het Ecomusée régional du Centre (www.ecomuseeboisduluc.be), in Le Bois du Cazier (www.leboisducazier.be), ... Deze laatste twee bewaren naast de archieven van steenkoolmijnen ook nog enkele andere bedrijfsarchieven uit onder andere de staalsector.

BRUIER (M.), HENDRICKX (J.-P.). *Inventaire des archives de la SA Cockerill "Division des charbonnages belges et Hornu et Wasmes"*. Brussel, 2000.

Ook van de andere economische sectoren in Henegouwen vinden we in de Rijksarchieven te Bergen (Société de distribution de gaz et d'électricité de Mons et de sa région; Laminoirs, hauts-fourneaux, forges et usines de la Providence; Verreries de Mariemont, ...) en te Doornik (stokerij Carboneille) archieven terug. In het Musée du Verre (www.charleroi-museum.org/mdv/hp/hp.asp) bewaart men enkele archieven van glasfabrikanten uit de omgeving van Charleroi.

Luik

Voor de metallurgie, net zoals voor archieven van steekoolmijnen, kunnen we vooral in het Rijksarchief van Luik terecht. Men werkt er op dit moment aan een gids van de bronnen voor de staalindustrie in Luik. Via een samenwerking met het Centre d'Histoire des Sciences et des Techniques (<http://chst.european-is.net/>) werden talrijke archieven overgedragen aan het Rijksarchief te Luik (bijvoorbeeld: Val Saint-Lambert, Presses Raskin, Franki, ...). Enkele voorbeelden van ontsloten bedrijfsarchieven in het Rijksarchief te Luik: Cockerill, Fabrique Nationale, Charbonnages du Gosson, Charbonnages Colard, Ateliers de Construction Métallique de Jambes, Laminoirs de l'Ourthe, Minière et Métallurgique de Rodange-Athus, Compagnie Générale des Conduites d'Eau, enz. In het IHOES (www.ihoes.be) te Seraing vindt men archieven uit dezelfde economische sectoren terug.

In het Rijksarchief te Eupen worden enkele kleinere bedrijfsarchieven bewaard:

SCHRÖDER-HERREBOUT (E.), THEISSEN-PAULS (A.). *Das Archiv der Firma Wilhelm Peters und Co (1838-1972)*. Brussel, 2001.

Verviers kende een bloeiende textielindustrie. Archieven uit deze sector vindt men terug in het Centre Touristique de la Laine et de la Mode (het vroegere Musée de la Laine; www.aqualaine.be) te Verviers.

Luxemburg

In Luxemburg kan men bedrijfsarchieven terugvinden in de Rijksarchieven te Aarlen (Hauts-fourneaux et aciéries d'Athus, Socolait, Ardoisières Donner...) en te Saint-Hubert (Baron Coppée: archieven van de Charbonnage du Centre en van diverse andere bedrijven die in zijn bezit waren).

Namen

Wat de provincie namen betreft, kan men enkele bedrijfsarchieven terugvinden in het Rijksarchief te Namen. Enkele voorbeelden: Feutrieres Nouvelles, Orfèvrerie Fallon, Charbonnages La Plante, ... In enkele familiearchieven bewaard in het Rijksarchief te Namen, zoals bijvoorbeeld het archief van de familie van der Straten Ponthoz en van de familie de Jacquier de Rosée, vindt men bedrijfsdocumenten terug.

Waals-Brabant

Sinds de opening van het Rijksarchief te Louvain-la-Neuve vindt men er onder andere het archief van de Usines Henricot en de Forges de Clabecq (metaal- en staalnijverheid). Dit laatste wordt momenteel wel geïnventariseerd in het ARA.

4. Belangrijke bronnenreeksen in een bedrijfsarchief

Het bedrijfsarchief omvat het geheel van archiefbescheiden, ontvangen of opgemaakt door een bedrijf, waarin de verschillende aspecten van de onderneming hun neerslag hebben gevonden. Wat een bedrijfsarchief zo verscheiden maakt, is dat het begrip bedrijf zelf inhoudelijk een brede lading dekt en zowel een commerciële, financiële als industriële activiteit kan betekenen. De economische sector waartoe het bedrijf behoort, is bepalend voor het soort documenten dat men kan verwachten.

Het begrip bedrijf behelst ook juridisch een ruime waaier aan vormen. Zie ook:

VANCOPPENOLLE (C.). Zoveel soorten ondernemingen, zoveel soorten bedrijfsarchieven. Een terreinverkenning voor Brussel, in *Les Archives d'entreprises à Bruxelles ... une mémoire pour penser l'avenir. Bedrijfsarchieven te Brussel ... Het geheugen van de onderneming. Akten van het colloquium van 13 december 2002*. Brussel, 2003, p. 29-45.

Wettelijk vastgestelde regels hebben voor een gedeelte van de bedrijfsadministratie tot enige uniformiteit in de archiefvorming geleid. Zo vindt men bij bepaalde ondernemingsvormen steeds dezelfde documenten terug. Hieronder proberen we eerst en vooral een overzicht te bieden van de voornaamste bronnenreeksen die voortvloeien uit wettelijke verplichtingen, aangevuld met andere reeksen die we in een of andere vorm ook meestal terugvinden. Zie ook:

VANCOPPENOLLE (C.). Bedrijfsarchieven: een grote verscheidenheid, in *Een succesvolle onderneming, op. cit.*, p. 79-111.

CARREIN (K.), VANCOPPENOLLE (C.). Industrie en bedrijf, in ART (J.), VANHAUTE (E.), eds. *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19e en 20e eeuw*. Gent, 2003, p. 309-380.

SIX (C.), VANCOPPENOLLE (C.). Les archives d'entreprises face aux lacunes de la législation, in FILLIEUX (V.), ed. *Les archives d'entreprises. Entre gestion patrimoniale et veille technologique*. Louvain-la-Neuve, 2007, p. 25-39.

4.1. Bestuur

4.1.1. Vennootschapsvorm

Akten en statuten maken de kern uit van een bedrijfsarchief. Het zijn bronnenreeksen die ook buiten het bedrijfsarchief teruggevonden kunnen worden. Het Wetboek van Koophandel van 1807 bepaalde dat de oprichting van vennootschappen onder gemeenschappelijke naam en commanditaire vennootschappen diende te gebeuren bij onderhandse of authentieke akte. Een uittreksel van deze akte moest worden gedeponerd op de griffie van de rechtbank van koophandel. NV's konden slechts worden opgericht door een authentieke akte. De overheid moest bovendien haar toelating voor de oprichting geven en zij diende de oprichtingsakte goed te keuren. Wie een NV wilde stichten, moest een dossier indienen en de toelating voor de oprichting werd per KB verleend. Ook wijzigingen aan de stichtingsakte werden in een KB geacteerd. Zowel aan de oprichtingsakte van de NV als aan de toelating moest de nodige openbaarheid worden gegeven. Dit

geschiedde door publicatie in de *Moniteur belge*. Vanaf de wet van 25 mei 1873 werd de oprichting van nv's vrij. De coöperatieve vennootschap die voortaan ook tot de mogelijkheden behoorde, mocht bij onderhandse akte worden opgericht, terwijl dit bij de commanditaire vennootschappen op aandelen diende te geschieden via authentieke akte. De differentiatie die de wet van 20 juli 1991 teweegbracht bij de coöperatieven, laat toe de coöperatieven met onbeperkte aansprakelijkheid verder op te richten bij onderhandse akte. De coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid mag enkel worden gesticht bij authentieke akte.

De opheffing van de restricties inzake het oprichten van nv's die de wet van 1873 introduceerde, werd gecompenseerd door het geïnteresseerde publiek beter te informeren. Zoals voorheen moesten deze vennootschappen de nodige documenten op de griffie van de rechtbank van koophandel deponeren. Daarna werden deze documenten in de daartoe speciaal gecreëerde bijlage van de *Moniteur belge* opgenomen (zie de bijdrage over de wetgevende normen). De akten van de commanditaire vennootschappen en de vennootschappen in gemeenschappelijke naam werden door middel van uittreksels gepubliceerd. Deze van nv's, commanditaire vennootschappen op aandelen en coöperatieven werden integraal opgenomen. Elke wijziging aan de akten diende eenzelfde weg te volgen. De pvba (later bvba) die men sinds 1935 kan stichten, dient te worden opgericht via een authentieke akte, waarvan een uittreksel in de *Bijlagen* van het *Belgisch Staatsblad* wordt gepubliceerd. De wet van 24 maart 1978 bepaalde dat de oprichtingsakte van alle vennootschappen voortaan slechts door uittreksel zou worden opgenomen. Bij wijziging van de statuten volstaat een eenvoudige vermelding in de *Bijlagen* van het *Belgisch Staatsblad*. Sommige naslagwerken reproduceren de statuten van vennootschappen:

TRIOEN (L.). *Collection des statuts de toutes les sociétés anonymes et en commandite par actions de la Belgique*. Brussel, 1839, 2 dln.

DEMEUR (A.). *Les sociétés anonymes de Belgique en 1857. Collection complète des statuts en vigueur, collations sur les textes officiels avec une introduction et des notes*. Brussel, 1859. Supplementen 1858-1861; 1862-1864; 1865-1869; 1870-1873.

DEMEUR (A.). *Les sociétés commerciales. Actes et documents 1873-1875*. Brussel, z.j. (met supplement 1876-1878).

Op basis van voormelde naslagwerken en de dossiers inzake nv's die worden bewaard in het archief van het Ministerie van Buitenlandse zaken werd een werk-instrument gepubliceerd dat een overzicht biedt van nv's die in de eerste helft van de 19^e eeuw in de industrie actief waren:

LAUREYSSENS (J.). *Industriële naamloze vennootschappen in België 1819-1857*. Leuven-Parijs, 1975.

4.1.2. Algemene vergadering

Sedert de wet op de handelsvennootschappen van 1873 worden de bestuurders (de wet van 26 mei 1983 schrijft voor niet langer de term "beheerder" te hanteren) en commissarissen, later ook commissarissen-revisoren, verplicht jaar-

lijks verslag uit te brengen aan de algemene vergadering van aandeelhouders over het voorbije boekjaar met een balans en een winst- en verliesrekening. Dit verslag werd “gehoord”. Sedert de wet van 25 mei 1913 hebben de aandeelhouders het recht voor de vergadering kennis te nemen van het verslag van de commissarissen. Tot op dat ogenblik was dit enkel voorzien indien de commissarissen zich met de balans niet akkoord konden verklaren. Men kan veronderstellen dat de voorafgaande inzage schriftelijke verslagen vereist. Sedert de wet van 24 maart 1978 kunnen ook de verslagen van de bestuurders voor de vergadering worden ingezien. In de praktijk hebben vele ondernemingen deze wetswijzigingen niet afgewacht om schriftelijke en zelfs uitgegeven verslagen af te leveren.

De wetten van 5 december 1984, 18 juli 1991, 13 april 1995 en 17 juli 1997 preciseren welke gegevens in dit verslag moeten worden opgenomen (artikel 77 van de wetten op de handelsvennootschappen, gecoördineerd op 30 november 1935). Ze stellen het opmaken van verslagen door bestuurders en commissarissen-revisoren in een aantal voordien niet voorziene gevallen verplicht. Door de wet van 5 december 1984 en het KB van 30 december 1991 moeten vennootschappen die beantwoorden aan het criterium “grote onderneming” hun jaarverslag openbaar maken. Ingevolge de wet van 18 juli 1991 moeten zij hun jaarverslag samen met de jaarrekening deponeren bij de Nationale Bank van België. Sommige ondernemingen plaatsen hun recentste jaarverslag op hun website.

Sedert de wet van 1873 zijn de NV's verplicht processen-verbaal (PV's) van de algemene vergaderingen van aandeelhouders op te stellen. De commanditaire vennootschappen op aandelen kennen dezelfde verplichtingen. De wet van 1913 voorziet ook PV's van de algemene vergaderingen van obligatiehouders. Wat de BVBA betreft, dienen PV's van de algemene vergaderingen van vennoten te worden gemaakt.

Samen met de processen-verbaal van de algemene vergaderingen van aandeelhouders vinden we in een bedrijfsarchief meestal ook de aankondiging van de vergadering in de pers, vergezeld van de agenda, de convocatiebrieven en de aanwezigheidslijsten.

De wet van 1873 bepaalde ook dat naamloze vennootschappen en commanditaire vennootschappen op aandelen een register van aandelen op naam moeten bijhouden. Sedert 1913 is dit ook verplicht voor obligaties op naam. Afhankelijk van de gegevens die in deze registers worden opgenomen, laten ze toe een profilering van de geldschieters op te maken. Ze kunnen gegevens over identiteit, leeftijd, sociale en geografische herkomst van de aandeelhouders bevatten. De CV's en de BVBA's zijn, respectievelijk sedert 1873 en 1935, verplicht registers van vennoten op te stellen.

4.1.3. *Bestuursorganen*

De raad van bestuur, voorheen de raad van beheer geheten, heeft de meest ruime bevoegdheden om het doel van de vennootschap te realiseren. De raad van bestuur is een collegiaal orgaan, dit betekent dat de bestuurders niet individueel beslissingen kunnen nemen. De belangrijkste bron bij dit bestuursorgaan zijn dan ook de notulen van de vergaderingen. Deze behoren tot de kern van een bedrijfsarchief. Ze laten toe via de beleidsbeslissingen en strategieën een algemeen

beeld te krijgen van de evolutie van het bedrijf in kwestie. In het verleden werden deze verslagen door de secretaris bijgehouden in een register. Bij de raad van bestuur zijn ook de individuele dossiers van de bestuurders vermeldenswaard. Deze kunnen een profiel bieden van de leiders van een bedrijf.

Bij de raad van commissarissen vinden we normaliter soortgelijke stukken als bij de raad van bestuur terug, maar veel beknopter en met veel minder informatie over het bedrijf in kwestie. De hoofdopdracht van de commissarissen bestaat er immers alleen in ten behoeve van de algemene vergadering een onafhankelijke controle door te voeren van de financiële toestand van de vennootschap en van de overeenstemming van de balans en de winst- en verliesrekening met deze toestand.

Ook bij andere typen van vennootschappen kunnen analoge (niet wettelijk opgelegde) notulen worden aangetroffen. Deze reeksen worden doorgaans goed bewaard. Zij laten toe het beheer, de belangrijke beslissingen en opties binnen de onderneming te bestuderen. Hoewel deze bronnen als de ruggengraat van een bedrijfsarchief kunnen worden beschouwd, dienen zij wegens hun vaak laconiek karakter aangevuld te worden met specifieke dossiers, rapporten, enz. De inhoud en kwaliteit van de notulen ging vooral na de Tweede Wereldoorlog bij vele bedrijven achteruit.

4.1.4. *Patrimonium*

Onder het bestuur vallen tevens de stukken die betrekking hebben op verwerving en beheer van eigendommen. Het gaat hier om akten, titels, kadastrale documenten en plannen, polissen en contracten. Behalve in het bedrijfsarchief zelf kunnen akten en dergelijke ook worden teruggevonden in de notariaatarchieven, de archieven van de registratie- en hypotheekkantoren en uiteraard de kadastrale archieven.

4.2. *Dagelijkse leiding*

Het spreekt vanzelf dat het niet praktisch is voor alle daden die de vennootschap stelt, een beroep te doen op de raad van bestuur. Vandaar dat de wet toestaat dat er een orgaan van dagelijks bestuur in het leven wordt geroepen. De inhoud van het begrip dagelijks bestuur hangt af van het soort activiteit en de grootte van de vennootschap. Als het dagelijks bestuur aan een bestuurder wordt toevertrouwd, krijgt die de titel van afgevaardigd bestuurder of afgevaardigd beheerder. Wordt deze delegatie toegekend aan een bediende van de vennootschap, dan spreekt men van een algemeen directeur of directeur-generaal. Zijn er meerdere personen belast met het dagelijks bestuur, dan wordt hieraan de omschrijving directiecomité gegeven. De vergaderingen van het dagelijks bestuur resulteren in dossiers, notulen of processen-verbaal, verslagen van het dagelijks bestuur aan de raad van bestuur en mededelingen of instructies van het dagelijks bestuur aan de directie. Meteen zijn we bij het directie- en secretariaatsarchief of het archief van de dagelijkse leiding beland. Het begrip directie is daarbij ruimer dan alleen het orgaan van dagelijks bestuur, het omvat de gezamenlijke directeuren.

4.2.1. *Intern*

De dagelijkse leiding produceert zeer gevarieerde series, zowel met betrekking tot het intern als het extern beleid. Het intern beleid kan in hoofdzaak gereconstrueerd worden uit de periodieke rapporten en verslagen van de verschillende afdelingen aan de directie en uit de algemene verslagen en staten met globale statistieken over de werking van het bedrijf die door de directie zelf worden opge maakt. Ze worden dagelijks, wekelijks, maandelijks, per trimester of jaarlijks geproduceerd en bevatten ook tabellen, grafieken of plattegronden. Ze bieden gegevens over de productie, het rendement, de afzet, het personeel, de stock, enz. Verder vallen onder deze rubriek de programma's en planningen op langere termijn. De dienstnota's en instructies van de directie aan de afdelingen bieden veel interne informatie. Het is ook raadzaam om op zoek te gaan naar een organogram van het bedrijf of deze zelf te reconstrueren. Ten slotte hebben rapporten van consultancybureaus en audits de functie van doorlichting van de organisatie.

Speciale gebeurtenissen geven aanleiding tot het vormen van dossiers met toespraken, lijsten van genodigden, verslagen en persuittreksels. Met gebeurtenissen bedoelen we dan zowel positieve als negatieve: vieringen, bezoeken, wedstrijden, zware ongevallen, de wereldoorlogen of stakingen. Foto's en persknipsels kunnen hier vermeld worden als aanvullende documentatie op het eigenlijke bedrijfsarchief.

4.2.2. *Extern*

Het Wetboek van Koophandel van 1807 verplichtte de handelaars ertoe de ontvangen brieven (en telegrammen) te bundelen en de verzonden brieven (en telegrammen) in een register of kopieboek te kopiëren. Zij moesten minstens tien jaar worden bewaard. Sedert de wet van 17 juli 1975, gewijzigd bij wet van 1 juli 1983, wordt van dergelijke verplichting geen gewag meer gemaakt.

Dossiers bestaan meestal naast de briefwisseling. De algemene dossiers op directieniveau worden aangelegd en bijgehouden door het secretariaat. Omvangrijke rubriekenstelsels zijn daartoe ontwikkeld waarin soms onderwerpen, soms opdrachten en soms instellingen worden opgenomen. In het geval van een klas sement op basis van instellingen bevat zulk dossier briefwisseling met deze instelling, ingekomen circulaire, verslagen van vergaderingen gehouden in deze instelling, door het bedrijf ingevulde vragenlijsten, documentatie, enz. Vooral wanneer een directielid vertegenwoordigd was in de raad van beheer van de externe organisatie, vinden we diverse stukken afkomstig van deze instelling in het dossier terug.

4.3. *Financieel beheer*

Onder deze term groeperen we een aantal activiteiten zoals de financiering van het bedrijf, de relaties met de banken, de investeringen en de aanvragen voor subsidies, de afschrijvingen en herwaarderingen, de kostprijsberekeningen en het opstellen van begrotingen, de betaling van belastingen, het analyseren van de financiële toestand en de resultaten. Rond al deze thema's worden dossiers

gevormd, programma's, ramingen, bestekken, bestedings- en resultaatoverzichten en fiscale aangiftes opgemaakt en wordt briefwisseling gevoerd.

4.4. Boekhouding

Boekhouden kunnen we omschrijven als het stelselmatig registreren en verwerken van financiële feiten die betrekking hebben op het inkomen en/of vermogen van een huishouding, in dit geval een onderneming. Het voeren van een boekhouding laat de handelaar toe zicht te krijgen op zijn economische situatie. Zelfs vooraleer in de 19^e en 20^e eeuw wettelijke bepalingen het boekhouden regelden, was iedereen die in zaken deed min of meer gedwongen een vorm van boekhouding te voeren, al was het maar als geheugensteun. Twee systemen van boekhouden bestonden naast elkaar: het relatief eenvoudige enkelboekhouden en het meer complexe dubbelboekhouden. Het laatste, waarmee permanent de grootte van het eigen vermogen bepaald kan worden, werd in de praktijk het meest toegepast. De meeste bedrijfsarchieven zullen dan ook registers op basis van het dubbelboekhouden bevatten.

Het Wetboek van Koophandel van 1807 verplichtte elke ondernemer ertoe een journaal of dagboek en een inventarisboek bij te houden gedurende minstens tien jaar. In het dagboek werden per dag schuldvorderingen, schulden, verrichtingen, ontvangsten en uitgaven opgetekend. In de praktijk was men er echter geleidelijk toe overgegaan de verrichtingen slechts periodiek en in synthetische posten in het journaal te boeken. De bijzonderheden vindt men per dag terug in de hulpdagboeken. Zo kan men er in een bedrijfsarchief verschillende aantreffen. Het kasboek is bestemd voor de inschrijvingen van ontvangsten en uitgaven in speciën. Het inkoopboek registreert de facturen van alle aankopen. Het verkoopboek dient voor de boeking van de uitgaande facturen. Voor het boeken van alle stortingen en betalingen aan de bank en van alle terugnemingen van geld uit de bank, wordt een bankboek aangelegd. Het boek der rekeningen-courant bevat de persoonlijke rekeningen van de klanten, leveranciers, correspondenten en handelsrelaties. Een onderneming kan beslissen nog meer hulpboeken aan te leggen: beurseffectenboeken, onkostenboeken, enz.

De wet van 17 juli 1975 (gewijzigd door de wet van 1 juli 1983) heeft deze feitelijke situatie bekrachtigd door te stellen dat de verrichtingen ingeschreven moeten worden hetzij in een enkel dagboek, hetzij in een stel speciale hulpdagboeken, te centraliseren in een centralisatieboek. De kleine ondernemingen mogen zich beperken tot het houden van een stelsel van drie boeken zijnde het verkoop-, het inkoop- en het thesaurieboek, waarbij geen centralisatieboek te pas komt. Dit alles ongeacht de speciale verplichtingen die de BRW-wetgeving van 3 juli 1969 en haar uitvoeringsbesluiten op het vlak van het bijhouden van boekhoudkundige documenten inhoudt.

Het inventarisboek waarin jaarlijks de inventaris van roerende en onroerende goederen, schuldvorderingen en schulden wordt overgeschreven, werd in de nieuwe wet gehandhaafd, ook voor de kleine ondernemingen. Zoals voorheen wordt aan bedrijven de verplichting opgelegd om deze boeken gedurende minstens tien jaar te bewaren.

Vanuit de overeenkomstige journaalposten gebeuren overboekingen naar het grootboek. Zoals we reeds aangaven, kan met de methode van het dubbelboekhouden permanent het eigen vermogen bepaald worden. Boekhoudkundig gezien is dit vermogen in een aantal rekeningen in het grootboek uitgesplitst: "kas", "winst en verlies", "goederen", "onkosten", enz. Als het grootboek te omvangrijk wordt, kan een aantal rekeningen in aparte boeken worden ondergebracht. Dit is meestal het geval voor de rekeningen "debiteuren", "crediteuren" en "voorraden". Het grootboek, soms herkenbaar door zijn formaat, is dus niet chronologisch maar systematisch opgevat. Elke rekening in het boek loopt in principe over twee tegenover elkaar liggende folio's, waarvan de linkerzijde het debet en de rechterzijde het credit van de rekening weergeeft. Soms biedt zo'n rekening méér dan alleen maar cijfers. Op de rekeningen "onroerende goederen" en "inboedel" staat dan niet alleen de kostprijs vermeld, maar ook een omschrijving en adresaanduiding van de bedrijfsgebouwen en bijbehorende terreinen. De rekeningen "nieuwe installaties" en "herstellingen" informeren over de waarde van het machinepark van het bedrijf. Welke rekeningen in het grootboek voorkomen, verschilt echter sterk van bedrijf tot bedrijf. In sommige boekhoudingen wordt voor elk vermogensbestand van het bedrijf in het grootboek een rekening geopend. In andere ondernemingen beperkt men dan weer het aantal grootboekrekeningen tot een minimum. De bovenstaande voorbeelden zullen zeker niet in elke boekhouding terugkeren. Sedert de wet van 17 juli 1975 is het grootboek, zijnde een verzameling van rekeningen, in feite verplicht. De ondernemingen, de kleine ondernemingen uitgezonderd, dienen immers een aangepast stel rekeningen te houden. Aan grote ondernemingen wordt door het KB van 7 maart 1978 een minimum rekeningstelsel voorgeschreven.

In een goed bewaard bedrijfsarchief treffen we niet zelden bijboeken aan. Dit zijn geen uitsplitsingen van het journaal maar wel boeken die bijkomende informatie verstrekken over bepaalde aspecten van het bedrijf. Vaak voorkomend is een apart voorraad- of magazijnboek, waarin de hoeveelheid goederen staat aangeduid. De debiteuren- en crediteurenboeken registreren, soms samengevoegd tot één enkel rekening-courantboek, wie wat te betalen of te ontvangen heeft. Naargelang van de activiteit van de onderneming kwamen soms unieke soorten bijboeken tot stand.

Ten slotte dienen we de balansen te vermelden, die zowat het sluitstuk van de boekhouding vormen. Aangezien het nogal wat rekenwerk vereist om een balans samen te stellen, kunnen tussen grootboek en balans kladstukken voorkomen. De balans geeft een overzicht van de waarde van enerzijds alle bezittingen, de activa, van een bedrijf en anderzijds alle middelen die nodig waren om die bezittingen te financieren, de passiva. De wet van 1873 legde het redigeren van een jaarlijkse balans en een winst- en verliesrekening op aan alle NV's en commanditaire vennootschappen op aandelen. Deze dienden te worden gedeponereerd op de griffie van de rechtbank van koophandel waarna publicatie in de *Bijlagen* van het *Belgisch Staatsblad* volgde. Ook de coöperatieven en de BVBA's moeten, respectievelijk sedert 1873 en 1935, hun balans op de griffie afgeven, doch men ging niet over tot publicatie. Sedert de wet van 1978 worden in de *Bijlagen* van het *Belgisch Staatsblad* geen gepubliceerde jaarrekeningen (dit zijn de balans, de resultatenrekening en de toelichting) meer opgenomen. Een vermelding dat de documenten

ter griffie van de rechtbank van koophandel werden gedeponereerd, volstond. Een afschrift werd naar de Nationale Bank van België gezonden. Ingevolge de wet van 18 juli 1991 moet de jaarrekening rechtstreeks bij de Nationale Bank worden gedeponereerd. In een zogenaamde “balanscentrale” centraliseert deze alle jaarrekeningen neergelegd door vennootschappen. Sedert 1987 stelt de balanscentrale een gedeelte van deze informatie ter beschikking op cd-rom (zie de bijdrage over de Nationale Bank van België). Gedurende ruim honderd jaar waren enkel bepaalde handelsvennootschappen verplicht hun jaarrekeningen te deponeren. Ingevolge de boekhoudwet van 1975 (gewijzigd bij wet van 1983) en haar uitvoeringsbesluiten zijn ook andere grote ondernemingen ongeacht hun rechtsvorm (enkele uitzonderingen daargelaten), onderworpen aan de regels inzake deponeren van jaarrekeningen.

4.5. Personeelsbeheer

4.5.1. Individueel

Eerst en vooral zijn er de documenten die de individuele werknemer aanbelangen. In de loop van de twintigste eeuw, voornamelijk na de Tweede Wereldoorlog, groeiden deze langsom uit van personeelsfiches tot personeelsdossiers waarin zowel details aangaande loopbaan, loon, vakantie, sociale zekerheid als syndicale (en andere) activiteiten aan bod kwamen. Wat de negentiende eeuw betreft, zal men het vaak moeten stellen met personeelslijsten die weinig meer bevatten dan naam, functie, leeftijd, woon- en geboorteplaats van de werknemers. Het bestand als geheel wordt bijgehouden in een personeelsregister dat de in- en uitdiensttredingen van de individuele personeelsleden registreert. Het KB nr. 5 van 23 oktober 1978 verplicht de werkgevers een dergelijk register aan te leggen. Deze en andere “sociale documenten” (aanwezigheidsregister, bepaalde types van arbeidsovereenkomsten) zullen evenwel niet altijd op de onderneming worden aangetroffen. De wettelijke bewaartermijn is vastgesteld op vijf jaar en het bijhouden ervan mag ook worden toevertrouwd aan “sociale secretariaten”. Dit zijn gespecialiseerde, vaak met werkgeversorganisaties gelieerde kantoren die instaan voor de administratieve formaliteiten die verband houden met het personeelsbeheer.

Ook arbeidsongevallenregisters verwerken individuele gegevens: naam van de betrokken werknemer, aard van het ongeval, datum van het ongeval, bedrag van de uitkering van de kas en periode van werkonbekwaamheid. Daarnaast bevat de briefwisseling van de personeelsdienst met instellingen van sociale zekerheid, beroepsziekten en arbeidsongevallen de individuele aangiften over de werknemers. Deze kunnen worden aangevuld met bijvoorbeeld de registers over de bijdragen van de arbeiders aan de voorzienings- en de pensioenkas. De loonboeken en betaalstaten bevatten dan weer individuele gegevens over loon, gewerkte dagen/uren en boetes. Hierbij is het ook mogelijk om de verschillende categorieën arbeiders en bedienden te vergelijken. Bepaalde soorten registers zijn opgemaakt met meer specifieke doeleinden, zoals deze betreffende de bezoldigingen, de voordelen, de ontheffingen van belastingen, de afhoudingen en de patronale lasten van het hoger personeel.

4.5.2. *Algemeen*

Het onderzoek naar de arbeidsvoorwaarden moet gebeuren op basis van dossiers die lonen, barema's, premies, sociale zekerheid tot onderwerp hebben en op basis van briefwisseling die de relaties met de overheidsinstellingen (van de sociale zekerheid) en de beroepsorganisaties betreffen. Toen individuele sociale zorg van de werkgever nog de boventoon voerde, vinden we meestal dossiers die de "sociale werken" van de werkgever belichten (hulpkassen, scholen, hospitalen en huisvesting).

Voor een beeld van de situatie op de werkvloer is het moeilijker stukken op te sommen. Vooral werkhuis- en arbeidsreglementen, instructies en veiligheidsrapporten bieden soelaas. Voor de arbeidsverhoudingen verwijzen we naar een afzonderlijk archief, namelijk het archief van de overlegorganen. Dit komt aan bod onder punt 5.

4.6. *Productie*

De kernfunctie van een bedrijf is de productie en daaraan gekoppeld het onderzoek. De bulk van het archiefmateriaal vloeit voort uit het repetitieve registreren van fasen in het productieproces. Het zijn bovendien typisch verrichtingen die niet meteen veel informatie opleveren. Het komt er op aan synthetische informatie in rapporten en overzichten op te sporen. Meestal vinden we globale cijfers en verslaggeving over productie, voortgang van de werken en rendement dan ook niet in de productieafdeling zelf, maar eerder in het directiearchief. De eigenheid van een bedrijfstak kan dikwijls wel gedistilleerd worden uit het archief dat verband houdt met techniek en productie. We denken dan aan de bedrijfsprocédés, de gebruiksaanwijzingen en de studierapporten. Soms bestaan er ook series dossiers die het integrale proces vanaf het stadium van de offerte tot aan de oplevering per product weergeven.

Hier past het ook te wijzen op het bestaan van bedrijfsarchieven die niet alleen informatie over het eigen bedrijf registreren, maar vooral met betrekking tot andere bedrijven archief vormen. Archieven van constructie- en bouwbedrijven zijn daar een goed voorbeeld van. Verder denken we aan de kredietdossiers van kredietinstellingen en de polis-dossiers van verzekeringsmaatschappijen. Voor bedrijven uit de financiële dienstverleningssector maken deze dossiers de productie uit.

4.7. *Commercieel beheer en public relations*

Hoofdactiviteiten zijn hier de inkoop en verkoop die resulteren in reeksen facturen, orderbevestigingen, enz. maar die weinig historisch belang hebben. Wel belangrijk zijn de leveranciersdossiers: op die manier kunnen we achterhalen welke bedrijven diensten en producten leverden en het biedt bovendien informatie over deze bedrijven, bijvoorbeeld via briefhoofden en publiciteitsfolders. Dossiers met betrekking tot de aankoop en het onderhoud van bepaalde machines, onderdelen en installaties zijn meestal vergezeld van plannen en vergunningen door verschillende officiële instanties, voor diverse installaties en toestellen en voor uit te voeren werken.

Bij de functie verkoop komen we klantendossiers (facturen, brieven, bestelbons, offertes, transportdocumenten, enz.) en handelscorrespondentie tegen. De handelscorrespondentie is nuttig als aanvulling op de boekhouding. In de handelscorrespondentie kunnen bijvoorbeeld de facturen zijn opgenomen, terwijl deze ook in de boeken zijn verwerkt of onder de functie boekhouding nog eens afzonderlijk worden bewaard. Daarnaast is er het aspect publiciteit en marktonderzoek dat een neerslag vindt in brochures, folders, catalogi, affiches, prijslijsten, dossiers rond reclamecampagnes en rapporten. Ook contracten met reclamebureaus horen thuis in het archief van de marketing.

De bedrijfspers dekt een aantal publicaties van wisselende aard. Bij de intern gerichte bedrijfsbladen treffen we de personeelsbladen aan. Deze kunnen zich richten tot het personeel in het algemeen of tot bepaalde categorieën in het bijzonder, bijvoorbeeld de kaderleden. De redacties kennen een wisselende graad van onafhankelijkheid ten overstaan van de bedrijfsleiding. De inhoud kan sterk variëren. Doorgaans ligt het in de bedoeling de loyaliteit en het moreel der werknemers op te krikken. Naast informatie over de bedrijfspolitiek, de bedrijfsresultaten, nieuwe producten, reorganisatie en andere, kan men er nieuwtjes aantreffen die het professionele en het familiale leven van de werknemers aanbelangen. De extern gerichte bedrijfsbladen kunnen worden opgezet vanuit diverse invalshoeken: sommige streven ernaar de public relations van het bedrijf in het algemeen te bevorderen, andere wensen vooral bepaalde activiteiten en projecten van de onderneming toe te lichten, nog andere verschaffen technische inlichtingen met betrekking tot bepaalde producten. Sommige van deze bedrijfsbladen nemen dan weer wetenschappelijke allures aan en vermijden alle duidelijk herkenbare vormen van reclame. Al deze varianten kaderen in de public relations politiek die door het bedrijf wordt gevoerd en die respectievelijk gericht is op een publiek van eigen medewerkers, klanten, tussenpersonen of aandeelhouders. Bij bepaalde ondernemingen probeert men deze diverse doelgroepen met een enkel tijdschrift te bereiken, bij andere worden hiervoor verschillende publicaties voorzien.

De publicaties uitgaande van coöperatieven kunnen niet steeds tot deze types worden herleid. Hoewel sommige coöperatieven tijdschriften uitgeven die te vergelijken zijn met de bladen gericht aan tussenpersonen en klanten, wordt er in de tijdschriften van andere coöperatieven ruim aandacht besteed aan ideologische en politieke aangelegenheden evenals aan het propageren van de coöperatieve gedachte. Naast de tijdschriften uitgegeven door de individuele coöperatieven, treffen we in de socialistische en christelijke "zuil" publicaties aan uitgaande van de overkoepelende Federatie van Belgische Coöperatieven (Febecoop) en zijn voorgangers en van het Landelijk Verbond der Christelijke Coöperatieven. Zowel op KADOC als op AMSAB-ISG kunnen collecties met coöperatieve periodieken en verslagen van nationale en regionale coöperatieve congressen worden geraadpleegd.

5. Sociaal overleg in documenten

Het betreft hier de documenten met betrekking tot de ondernemingsraden, de comités voor veiligheid en hygiëne/preventie en bescherming op het werk en de syndicale delegatie. Voor verdere toelichtingen aangaande deze organen zie:

- DAMBRE (W.). *De ondernemingsraden in België*. Antwerpen, 1985.
- RIGAUX (M.), ed. *Werknemersinspraak in veiligheidsbeleid*. Antwerpen, 1982.
- DORSEMONT (F.), MATHIJSSENS (R.), VANACHTER (O.). *Sociaal overleg. De ondernemingsraad*. Mechelen, 2008-.
- VANACHTER (O.). *Sociaal overleg. Het comité voor preventie en bescherming op het werk*. Mechelen, 2008-.
- MAIRY (C.), PLASSCHAERT (E.), VAN REMOORTEL (F.). *Sociaal overleg. De vakbondsafvaardiging*. Mechelen, 2008-.
- RIGAUX (M.), ed. *Overlegorganen in de onderneming*. Mechelen, 2009.

De wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven (verschillende malen herzien, onder meer 28 januari 1963, KB nr. 4 van 11 oktober 1978, wet van 21 februari 1985, wet van 19 maart 1991) bepaalt dat in ondernemingen die gewoonlijk een gemiddelde van minstens vijftig werknemers tewerk stellen een ondernemingsraad dient te worden opgericht. Deze vijftig vormden een streefgetal. Aanvankelijk werd het vereiste aantal op tweehonderd bepaald om vanaf 1979 tot honderd te worden verlaagd. Deze ondernemingsraden zijn een schakel in de bedrijfsorganisatie, waarvan de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven het toporgaan is. De wet van 10 juni 1952 op de gezondheid en veiligheid van de werknemers op het werk, die de regentbesluiten van 11 februari en 3 december 1946 vervangt, schrijft de werkgevers voor een of meerdere comités voor veiligheid en hygiëne op te richten indien zij gewoonlijk en gemiddeld vijftig werknemers tewerk stellen. Sinds augustus 1996 worden deze comités “comités voor preventie en bescherming op het werk” genoemd.

Ondernemingsraden en comités zijn paritaire organen. De werkgever en zijn vertegenwoordigers zetelen er naast verkozen werknemers (sociale verkiezingen), voorgedragen door de “meest representatieve vakorganisaties”, in de praktijk de socialistische, katholieke en liberale vakbonden. In 1985 werd dit syndicale monopolie op de helling gezet voor de ondernemingsraden. De kaderleden hebben recht op een eigen vertegenwoordiging. De voordracht van deze kandidaten gebeurt niet noodzakelijk door één van de drie traditionele vakbonden.

De bevoegdheden van de ondernemingsraad kunnen worden ondergebracht in vier categorieën:

1. Beheersbevoegdheid. De ondernemingsraad beheert de sociale werken in de onderneming, tenzij deze door de werknemers zelf worden beheerd.
2. Beslissingsbevoegdheid. De ondernemingsraad kan op een aantal terreinen, op sociaal vlak, beslissingen treffen. Dit is bijvoorbeeld het geval voor het opstellen en wijzigen van het arbeidsreglement en het vastleggen van de data van de jaarlijkse vakantie.
3. Adviserende bevoegdheid. In de meeste gevallen kan de ondernemingsraad enkel adviezen geven. De beslissingsbevoegdheid blijft in handen van de patroon. Een voorbeeld hiervan is de werkorganisatie.
4. Informatiebevoegdheid. Opdat de ondernemingsraad met kennis van zaken zou kunnen oordelen, is de patroon gehouden de ondernemingsraad op geregelde tijdstippen informatie te verstrekken over de economische, financiële en sociale toestand en vooruitzichten van de onderneming.

Deze verschillende bevoegdheden genereren uiteenlopende types van bronnen. De eerste, en meest voor de hand liggende, zijn de verslagen van de vergaderingen van de raad, die worden opgesteld door de secretaris, die altijd een werknemer is. De secretaris houdt tevens het archief bij. Dat bestaat uit de notulen (al dan niet in een schrift gekleefd) en alle documenten die aan de leden van de ondernemingsraad worden verstrekt.

De taken van de ondernemingsraad zijn in de loop der jaren sterk geëvolueerd, in het verlengde van de macro-economische omgeving en in functie van het sociaaleconomische beleid van de overheid. Twee etappes zijn hierbij van belang. Een eerste situeert zich in het begin van de jaren 1970. Gedeeltelijk als antwoord op de spontane stakingsgolf van het einde van de jaren 1960 die de stabiliteit van het overlegsysteem op de helling dreigde te zetten, werd de informatiebevoegdheid van de ondernemingsraad op sociaal (CAO nr. 9 van de NAR van 9 maart 1972) en op economisch en financieel vlak (KB van 27 november 1973) gespecificeerd en uitgebreid.

Als resultaat van deze informatieopdracht vinden we, wat de ondernemingsraden betreft, schriftelijke jaarlijkse rapporten over de bedrijfsresultaten terug. Trimestrieel worden (niet noodzakelijk schriftelijke) inlichtingen verstrekt met betrekking tot de productiviteit en de algemene gang van zaken in de onderneming. Ingevolge de gemelde CAO van 1972 moet ook informatie worden gegeven op sociaal vlak. Dit resulteert in jaarlijkse schriftelijke rapporten met betrekking tot de tewerkstelling in de onderneming, haar evolutie en haar vooruitzichten, aangevuld met trimestriële inlichtingen. De vermelde CAO voorziet eveneens verslagen uitgebracht naar aanleiding van bijzondere gebeurtenissen zoals reorganisatie, fusie, overname en sluiting.

Een tweede fenomeen dat geleid heeft tot een uitbreiding van de taken van de ondernemingsraad houdt verband met het in het leven roepen van een flexibel systeem van arbeidsverhoudingen. Daarin winnen de "precaire statuten" (deeltijdse arbeid, interimarbeid), dit wil zeggen types van arbeidsovereenkomsten die afwijken van de "klassieke" voltijdse arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur, aan belang. Tweede component van deze flexibiliteit is het invoeren van afwijkende arbeidstijdregelingen (ploegenwerk, nachtarbeid, langere arbeidsdagen). Een andere modaliteit van de flexibiliteit bestaat erin de werknemers toe te laten voor korte of langere tijd hun loopbaan te onderbreken ("loopbaanonderbreking") of zich bij te scholen ("betaald educatief verlof"). In deze materies speelt de ondernemingsraad een rol, die kan variëren (al naargelang van de materie) van toezicht, informatie tot beslissingsbevoegdheid. De documenten die als gevolg hiervan gegenereerd worden (speciale verslagen, notulen van de vergadering) laten in principe toe een zicht te krijgen op de manier waarop deze flexibiliteit in de onderneming in kwestie werd toegepast.

In het kader van een macro-economisch beleid dat erop gericht is de concurrentiekracht van de ondernemingen te bevorderen door de loonkost onder controle te houden of te verlagen, worden onder bepaalde voorwaarden verminderingen van de werkgeversbijdrage RSZ toegestaan. De ondernemingsraad moet hierop toezicht uitoefenen (wet van 30 maart 1994 en KB van 7 april 1995). Hetzelfde is het geval voor de zogenaamde "Bedrijfsplannen", die een herverdeling van de arbeid beogen (KB van 24 december 1993). De maatregelen met betrekking tot

bevordering van de tewerkstelling en opleiding van werknemers worden op een gesynthetiseerde wijze weergegeven in de "Sociale balans" (wet van 22 december 1995, KB van 4 augustus 1996). Dit document maakt deel uit van de jaarrekening en moet aan de ondernemingsraad worden meegegeeld. De gegevens worden tevens gecentraliseerd bij de balanscentrale van de Nationale Bank van België, die documenten online ter beschikking stelt op de website van de Bank (www.nbb.be). Ook in bedrijven die geen jaarrekening moeten voorleggen maar meer dan twintig personen tewerkstellen moet een sociale balans worden opgemaakt. Een KB van 7 april 1995 voerde al een statistische fiche in voor de voorlichting van de ondernemingsraad inzake de evolutie van de tewerkstelling.

De ondernemingsraad wordt ten slotte betrokken bij collectieve ontslagen of sluiting van de onderneming. Deze bevoegdheid vloeit voort uit CAO's nr. 9 en 24 (2 oktober 1975) maar werd gepreciseerd door de wet van 13 februari 1998 en het KB van 30 maart 1998. Voortaan moet de ondernemingsraad vooraf worden ingelicht en geraadpleegd over de redenen van collectief ontslag of sluiting, over de mogelijke alternatieven en de sociale begeleiding die wordt voorzien.

Als gevolg van de Europese integratie moet in bedrijven die minstens 1000 werknemers in de Europese Unie tellen en in vestigingen in minstens twee lidstaten 150 loontrekkers tewerkstellen, een ondernemingsraad worden opgericht (CAO nr. 62 van 6 februari 1996 en wet van 23 april 1998).

Stippen we tot slot nog aan dat in elke onderneming een arbeidsreglement (ook wel werkplaatsreglement genoemd) moet worden opgesteld. Het regelt een aantal aspecten van de arbeidsverhouding in de onderneming. In het reglement kan informatie gevonden worden over de regels inzake de werktijden, betaling en berekening van het loon, vakantieregeling, boetes en bevoegdheden van het personeel belast met het toezicht.

De comités veiligheid/preventie en bescherming hebben bevoegdheden van advies, informatie en controle die hen moeten toelaten de veiligheid, gezondheid en hygiëne op de arbeidsplaats te optimaliseren en arbeidsongevallen en beroepsziekten te voorkomen. Om zijn taak naar behoren te kunnen vervullen, heeft het comité recht op informatie. Dit vloeit voort uit het algemeen reglement op de arbeidsbescherming, dat grotendeels is vervangen door de Welzijnswet die in 1996 in voege trad en de uitvoeringsbesluiten die de Codex welzijn op het werk vormen. De comités veiligheid/preventie en bescherming worden verder betrokken bij het anti-stressbeleid (CAO nr. 72 van de Nationale Arbeidsraad 1999) en de bescherming tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag (wet van 4 augustus 1996).

Voortvloeiend uit de informatieopdracht ten overstaan van de comités voor veiligheid en hygiëne, dient de werkgever jaarlijks een actieplan ter bevordering van de veiligheid en hygiëne voor te leggen. Hij moet de jaar- en maandverslagen van de verantwoordelijke voor veiligheid en hygiëne ter beschikking stellen. Dit geldt ook voor specifieke rapporten afkomstig van de afgevaardigden, experts of bevoegde organismen. Hij moet bekend maken welk gevolg er aan de adviezen werd gegeven.

Bij ontstentenis van een ondernemingsraad neemt het comité bepaalde bevoegdheden van het eerstgenoemde orgaan over. Indien er geen comité is (onderneming met minder dan 50 werknemers) wordt deze taak weer overge-

nomen door de syndicale delegatie. Die verschilt van de ondernemingsraad en het comité in twee opzichten. Anders dan de twee eerder besproken organen vloeit het ontstaan ervan niet voort uit een beslissing van de wetgever. De syndicale delegatie is een conventioneel orgaan, resultaat van een overeenkomst tussen werkgever en vakbeweging. In 1947 werd in de schoot van de nationale arbeidsconferentie een akkoord gesloten over het statuut van de syndicale delegatie. Dit akkoord werd vervangen door CAO nr. 5 van 24 mei 1971. In beide gevallen ging het slechts om raamakkoorden, die verder moeten worden ingevuld door CAO's afgesloten op het niveau van de (sub)sector of de onderneming. Deze CAO's kan men terugvinden in:

Verzameling CAO's. Diegem, z.j., 11 dln., of op de website van de FOD WASO.

In tegenstelling tot de ondernemingsraad en het comité is de syndicale delegatie geen paritair orgaan. De vakbondsafvaardiging vertegenwoordigt de gesyndiceerde werknemers en krachtens CAO nr. 5 ook de vakbond(en) in het bedrijf. De afgevaardigden worden soms verkozen, maar vaak ook aangeduid door de betrokken vakorganisatie. De syndicale delegatie is een revindicatief orgaan dat onder meer bevoegd is om CAO's op ondernemingsniveau af te sluiten. Verder neemt zij een aantal taken over van de ondernemingsraad of het comité waar deze niet bestaan.

6. Bronnen buiten het bedrijfsarchief

Van de meeste ondernemingen heeft de historicus geen of een erg onvolledig bedrijfs- of familiearchief ter beschikking. Toch staat dat het schrijven van hun geschiedenis niet in de weg. Ondernemers en ondernemingen zijn immers geen op zichzelf staande entiteiten: ze zijn op allerhande manieren en via allerhande kanalen verbonden met hun omgeving, de samenleving en de overheid, en hebben dus in diverse archieven sporen nagelaten. Zie voor meer uitvoerige informatie bij:

BRACKE (N.). *Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945)*. Gent, 2000.

VAN DEN EECKHOUT (P.). Verder kijken dan een bedrijfsarchief: aanvullende bronnen op papier, in VANCOPPENOLLE (C.), ed. *Een succesvolle onderneming. Handleiding voor het schrijven van een bedrijfsgeschiedenis*. Brussel, 2002, p. 113-146.

BRACKE (N.), GREEFS (H.). Puzzelen met bronnen. Een selectie van bronnen buiten het bedrijfsarchief voor de ondernemersgeschiedenis (19^e eeuw), in *BTNG*, 2003, p. 357-398.

DERWAELE (J.), ed. *Leveranciers en klanten. Valorisatie van het archiefaanbod voor bedrijfshistorisch onderzoek: handelingen van de studiedag georganiseerd op 7 oktober 2005*. Brussel, 2006.

